

Off the Wall

**Lesmap voor het
secundair onderwijs**

Inhoud

1. Achtergrondinformatie	1
1.1 De Atlantikwall	1
Tijlijn	1
Samenstelling Atlantikwall	3
1.2 Vluchten en ontheemding	3
2. Opdrachten vooraf	4
Opdracht 1 - De Atlantikwall in de buurt	4
Opdracht 2 - Stel: je zit op een boot ...	5
Opdracht 3 - Ben jij thuis in huis?	7
Opdracht 4 - Dit is mijn grens	8
Opdracht 5 - Een dag in het leven van ...	9
Opdracht 6 - Grenzen volgens een vluchteling, een migrant en een lokale inwoner	10
3. Opdrachten ter plaatse	11
Opdracht 1 - Bunkercatalogus	11
Opdracht 2 - Hindernissen ontwerpen	12
Opdracht 3 - Het leven zoals het is	13
Opdracht 4 - Fotoreportage 'op de vlucht'	14

Beste leerkracht

Deze lesmap werd ontwikkeld naar aanleiding van het project **Off the Wall** waarbij Vlaamse, Nederlandse en Franse **jongeren** gedurende een **uitwisselingsweek** samenkwamen om te werken rond **grenzen, oorlog en vrede, de Atlantikwall en ontheemding**. Off the Wall kaderde in het Creative Europe Project Atlantikwall Europe. Onder leiding van theatermaker Pascal Buyse vertaalden ze hun ideeën en ervaringen in een artistieke performance. Filmmakers Toyah Van der Poten en Yel Ratajczak documenteerden het proces.

Het vertrekpunt van het project was de leefwereld van de jongeren en hoe ze omgaan met grenzen en begrenzing. In de **documentaire** zie je de jongeren brainstormen over hoe het voelt om **altijd onderweg te zijn**. Ook **vluchten** en **ontheemding** zijn een thema. Nog nooit leken zo veel mensen weg van huis te zijn, uit noodzaak of uit vrije wil. Hoe voelt het om altijd onderweg te zijn? Aan de hand van artistieke workshops, verhalen, getuigenissen en een theatervoorstelling doken de jongeren in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en maakten ze de brug met de actualiteit.

[De documentaire kan je hier bekijken.](#)

Aan de slag

In deze lesmap vind je meer **informatie over de Atlantikwall** en verschillende **opdrachten** die je samen met je klas vooraf of tijdens een bezoek aan een Atlantikwall-site of aan Atlantikwall Raversyde (Oostende, BE) kan doen. Deze opdrachten kaderen niet alleen binnen het thema van de Tweede Wereldoorlog, maar zijn - net als *Off the Wall* - **gekoppeld aan de actualiteit**.

De lesmap is **modulair** opgebouwd: je kiest zelf welke opdrachten het beste bij jouw klas passen. We geven telkens aan of de opdrachten geschikt zijn voor leerlingen van de eerste, tweede of derde graad secundair. Ze sluiten aan bij de (oude) vakoverschrijdende **eindtermen** (o.a. context 3 Sociorelationele ontwikkeling, context 4 Omgeving en duurzame ontwikkeling, context 5 Politiek-juridische samenleving, context 6 Socio-economische samenlevingen en context 7 Socioculturele samenleving). Voor de eerste graad is er een duidelijke link met een aantal van de nieuwe zestien **sleutelcompetenties**: sociaal-relationale competenties, burgerschap, historisch bewustzijn en cultureel bewustzijn.

Wanneer de opdrachten gelinkt zijn aan de documentaire verwijzen we naar het bijhorende fragment. Zo kan je zelf kiezen of je met de leerlingen de volledige documentaire (37 minuten) bekijkt of slechts enkele goedkeuzen delen.

We wensen jou en jouw leerlingen alvast een inspirerend bezoek aan het verleden en een boeiend onderzoek naar het heden en de toekomst toe.

Partners:

Dit project werd gefinancierd met steun van de Europese Commissie. De verantwoordelijkheid voor deze publicatie ligt uitsluitend bij de auteur; de Commissie kan niet aansprakelijk worden gesteld voor het gebruik en de informatie.

1. Achtergrondinformatie

In dit hoofdstuk vind je meer informatie over de **thema's** die verwerkt zitten in het project **Off the Wall**.

Eenzijds bieden we je achtergrondinformatie over de **geschiedenis** en de **bouw** van de Atlantikwall. Wanneer en waar werd de Atlantikwall gebouwd? Wat was het doel van de Atlantikwall?

Anderzijds maken we een duidelijke **link naar de actualiteit** rond **vluchten** en **ontheemding**. Aan de hand van het **begrippenkader** kan je hier makkelijker in de klas over praten.

1.1 De Atlantikwall

De **Atlantische muur** of de **Atlantikwall** is met zijn meer dan 5300 kilometer, van de Noordkaap in Noorwegen tot aan de Pyreneeën, **een van de grootste kustverdedigingslijnen**. Deze verdedigingslinie werd **uitgedacht** door de Duitsers **tijdens de Tweede Wereldoorlog**. Na de Slag om Engeland van juli tot oktober 1940 en de daarop volgende Operatie Barbarossa aan het Oostfront maakten ze al snel werk van een echte **kustverdediging om Europa te verdedigen tegen overzeese invasies**. Het concept was er al in 1941 en bestond uit verschillende bunkers naast andere militaire installaties en bouwwerken. Het was dus geen aaneengesloten muur van verdedigingswerken, maar een **aaneenschakeling van kustbatterijen, versperringen en ondersteuningsbunkers**.

Tijdslijn

De Atlantikwall werd **in verschillende fasen gebouwd**. Je zou kunnen zeggen dat **14 december 1941** de officiële **startdatum** is. Het *Oberkommando der Wehrmacht* (het opperbevel van de Duitse strijdkrachten) verspreidde toen een verordening over de bouw van de *Neue Westwall* langs de kusten van Noorwegen, Jutland (Denemarken), Nederland, België en Frankrijk. In dezelfde periode wordt het duidelijk dat de Duitse inval in Rusland niet succesvol is. Hierdoor worden er extra soldaten richting het Oostfront gestuurd, waardoor er een gebrek aan mankracht dreigt in het Westen. Het is om dit zwakke punt op te vangen dat er wordt ingezet op een permanente kustverdediging in de vorm van een ketting met verschillende steunpunten.

In **maart 1942** kreeg veldmaarschalk Von Rundstedt het opperbevel en werd het idee van een permanente kustverdediging verder uitgewerkt, net op het moment dat de dreiging voor een invasie begint toe te nemen. Op **25 augustus 1942** gaf Hitler het **officiële bevel tot het bouwen** van de Atlantikwall. De mislukte raid (aanval) van de geallieerden in Dieppe (Frankrijk) de week daarvoor speelde in de beslissing een belangrijke rol. De naam Atlantikwall had eerst betrekking op het gebied tussen de Frans-Spaanse grens en Noord-Nederland, waar 15.000 bunkers op het programma stonden. De bouw verloopt in verschillende fases.

Ze konden het programma niet afwerken en daarom legden ze met het **Schartenbauprogramm** in **oktober 1943** de focus op het bouwen van gesloten stellingen voor geschut.

Vanaf **november 1943** kreeg de Atlantikwall een **nieuwe invulling**. Na inspectie door generaal-veldmaarschalk Erwin Rommel bleek dat de Atlantikwall veel zwakke plekken vertoonde. Naast de havens moesten ze ook de stranden beschermen tegen een inval. Ze plaatsten **strandhindernissen** en **anititankmuren** om landingsvoertuigen te laten zinken. Zo konden ze niet naar het binnenland. Er waren heel wat verschillende strandhindernissen: boomstammen met een mijn, granaat of zaagtanden aan de top, zogenaamde Cointet-elementen of 'Belgische

poorten', 'Notenkraker-mijnen' waarbij een explosief door een kantelende spoorstaf tot ontploffing werd gebracht, Tsjechische egels, ijzeren en betonnen piramides enz. De 'Rommel-asperge', een staak die ter verdediging in de grond gestoken werd, dankt zijn naam aan de Duitse generaal.

Een project van deze omvang vraagt om een **strakke organisatie**, daarom werd er gebruik gemaakt van het **principe van Regelbau**. Door gebruik te maken van **standaardtypes van bunkers met plannen en typenummers** voor verschillende onderdelen, kon er op grote schaal gebouwd worden. Hiervoor werden er ook **types** gebruikt van de **Westwall**, een verdedigingslinie die Hitler reeds in 1933 aan het bouwen was aan de Frans-Duitse grens. Daarnaast werden er ook **nieuwe types** ontwikkeld. Ook werd er vooraf bepaald hoeveel manuren er nodig zouden zijn voor de bouw van bepaalde elementen.

Eventueel werden de plannen nog aangepast aan specifieke kenmerken van een terrein. De bouw van de Atlantikwall gebeurde onder aansturen van de **Festungspioniere** en **Organisation Todt** (OT). De *Festungspioniere* (pioniers of genietroepen) waren verantwoordelijk voor het tactische aspect, de locaties, de uitrusting en technische ontwikkeling, terwijl de OT verantwoordelijk was voor de bouw zelf. Naast heel wat private **bouwbedrijven** werden ook **krijgsgevangenen** en **dwangarbeiders** ingezet.

Het grote doel van de Atlantikwall was het voorkomen van een overzeese invasie, die uiteindelijk toch plaatsvond op 6 juni 1944 in Normandië. Toch bleven ze tot eind september 1944 nieuwe bunkers bouwen. In Noord-Nederland, Denemarken en Noorwegen ging de bouw van bunkers ook in 1945 nog verder.

Samenstelling Atlantikwall

Er was een duidelijk idee over hoe alle verschillende onderdelen van de Atlantikwall zouden samenwerken om het door nazi-Duitsland beheerste Europa te verdedigen tegen een overzeese aanval. In de praktijk werd dit idee aangepast aan de situatie ter plaatse, aan de visie van de lokale commandant en aan de plaatsen die ze moesten verdedigen.

Over het algemeen bestaat de Atlantikwall uit de **volgende elementen**:

- Kustbatterijen met kanonnen om naar de aankomende schepen op zee te schieten.
- Een eerste linie op het strand die voornamelijk uit passieve verdedigingselementen bestond zoals: zeemijnen, obstakels en mijnenvelden. Het strand lag ook onder vuur vanuit de kustbatterijen met kanonnen en mitrailleurs.
- Achter de gevechtsbunkers bevonden zich de bunkers voor de munitie en manschappen.
- Nog meer richting het binnenland had je de commando- en hospitaalbunkers.
- Als laatste had je nog veldbatterijen die als rugdekking van de stranden functioneerden.

1.2 Vluchten en ontheemding

Sinds 2013 spreken we van een **Europese vluchtelingen crisis** waarbij honderdduizend migranten de Middellandse Zee oversteken. Dit door de **aanhoudende conflicten in Syrië, Irak en Afghanistan**. Het overgrote deel van deze mensen zoeken veiligheid in hun eigen regio, maar een steeds groter aantal zet hun tocht verder naar Europa. Ze riskeren hiermee hun leven. Vanuit de Europese Unie worden er maatregelen getroffen, maar toch komen er elke dag nieuwe vluchtelingen aan. Zolang er geen verandering komt in de situatie in Syrië, Iran en Afghanistan zal dit zo blijven. Voor deze mensen is dit hun enige kans om te overleven.

Mensen die hun land ontvluchten is geen nieuw fenomeen, maar **iets van alle tijden**. In oorlogssituaties willen meer mensen hun land ontvluchten. Vandaag vluchten mensen ook om andere redenen. Ze zijn op zoek naar een beter bestaan en zijn zo economische vluchtelingen, of vluchten omwille van de klimaatwijzigingen waardoor hun land niet meer leefbaar is.

Dat zoveel mensen hun land ontvluchten is een realiteit waar we niet omheen kunnen. Om hierover met je klas in gesprek te gaan, hanteer je best een duidelijk **begrippenkader**.

Vaak worden de benamingen '**vluchtelingen**', '**migranten**' en '**vreemdelingen**' immers door elkaar gebruikt:

vluchteling

Iemand die **op de vlucht** is **voor een gevaarlijke situatie in zijn thuisland**. Dit kan zijn voor geweld of vervolging, of steeds vaker omwille van klimaatomstandigheden.

Vluchtelingen proberen internationaal erkend te worden en hulp te krijgen van staten, UN-HCR (Noodhulp voor vluchtelingen) en andere organisaties. Ze kunnen niet veilig naar hun land terugkeren.

Vluchtelingen die de vluchtelingenstatus aanvragen om officieel in een land te kunnen verblijven, noemen we asielzoekers.

migreren

Het **verhuizen naar een andere streek of land**. Een **immigrant** is een **inkomende landverhuizer**. Een persoon die om bijvoorbeeld **economische of familiale redenen** uit eigen beweging zijn of haar land verlaat. Een arbeidsmigrant verhuist om elders werk te zoeken. In de regel kunnen ze veilig naar hun thuisland terugkeren. **Emigreren** is de **omgekeerde beweging**. Deze term gebruiken we om **iemand** aan te duiden **die** zijn land verlaat en **zich in het buitenland vestigt**. Het is een kwestie van perspectief, iemand die migreert is voor zijn land een emigrant en voor zijn nieuwe thuisland een immigrant.

vreemdeling

Iemand met een **andere nationaliteit dan die van het land waarin hij verblijft**, maar hij hoeft niet per se ooit in een ander land te hebben verbleven. Niet alle vreemdelingen zijn dus immigrant.

Vreemdelingen die in België zijn geboren en nooit migreerden, zijn eigenlijk de kinderen van immigranten. Ze worden vaak aangeduid met de termen tweede of derde generatie.

Omgekeerd zijn niet alle immigranten vreemdeling.

2. Opdrachten vooraf

Je kan uit de volgende **opdrachten** een selectie maken om **voor je bezoek aan een Atlantikwall-site** te werken rond grenzen, onderweg zijn, oorlog en vrede. De opdrachten focussen vooral op het **starten van een gesprek** over deze onderwerpen.

Opdracht 1 - De Atlantikwall in de buurt

Doelgroep

eerste, tweede, derde graad

Tijd

20 minuten

Materiaal

- bijlage: blanco kaart
- internetverbinding om via de satelliet visie op google maps naar de omgeving te kijken

Doelstelling

De leerlingen brengen de Atlantikwall in hun onmiddellijke omgeving in kaart en denken na over grenzen.

Na de Tweede Wereldoorlog werden **veel delen** van de 5.000 kilometer lange **Atlantikwall gesloopt**. Toch kan je **in het landschap** vaak nog verschillende **sporen** hiervan zien. Je vindt niet alleen overgebleven bunkers, maar ook delen van tankmuren of voormalige infrastructuur zoals aanvoerwegen, spoorlijnen, loopgraven of zandwinputten.

Ga met je leerlingen **op zoek naar** de dichtstbijzijnde **overblijfselen** in jullie buurt. Of **bezoek** een **Atlantikwall-site** als Atlantikwall Raversyde (Oostende, BE).

- Wie wandelde al eens langs overblijfselen die misschien een deel van de Atlantikwall uitmaken? **Zoek op een kaart of via Google Maps** of je **sporen** kan terug vinden.
- **Duid op een landkaart** van de omgeving (bijlage) **aan** waar de Atlantikwall liep. Vergelijk dit met de sporen die je vond.
- De Atlantikwall was een grens die de Duitsers strikt probeerden te bewaken uit angst voor overzeese aanvallen. Zijn er **vandaag** ergens **vergelijkbare grenzen**?
- Op welke manier worden (lands)grenzen vandaag bewaakt? Hoe denk je dat dit in de toekomst zal gebeuren?

Opdracht 2 - Stel: je zit op een boot ...

Doelgroep

eerste, tweede, derde graad

Tijd

30 minuten

Materiaal

stellingen

Doelstelling

De leerlingen denken aan de hand van verschillende stellingen na over grenzen, migratie en vluchtelingen. Ze nemen hierbij telkens een bepaald standpunt in.

Filmfragmenten

- 00:00 - 05:30 (inleiding uitwisselingsweek)
- 21:30 - 24:00 (stellingspel)

In de eerste vijf minuten van de **documentaire** vertellen jongeren enkele **stellingen**. Een van de eerste opdrachten voor de deelnemers is om een **standpunt in te nemen tegenover de vluchtelingenproblematiek**.

- De leerlingen gaan in het midden van de klas staan.
- Lees een stelling voor (zie hieronder).
- De leerlingen bedenken met welke stelling ze het eens zijn en gaan aan de bijhorende kant (links of rechts in de klas) staan. Ze mogen niet met elkaar overleggen.
- Als iedereen een kant koos, laat je telkens een paar leerlingen hun keuze motiveren.
- Na elke stelling komen de leerlingen terug in het midden staan voor de volgende stelling.

stellingen	
links in de klas	rechts in de klas
Het is goed dat er grenzen zijn.	Grenzen zijn niet nodig.
Grenzen moet je kunnen verbreken indien nodig.	Grenzen zijn niet te verbreken.
Er moeten geen controles aan de grenzen binnen Europa komen.	Controles aan de grenzen binnen Europa zijn nodig.
Iedereen moet in zijn eigen land blijven.	Iedereen is vrij om naar een ander land te gaan.
Een vluchteling moet altijd terug naar zijn land als dat kan.	Een vluchteling mag hier blijven, ook al zou die terug kunnen naar zijn land.
Als hier oorlog zou uitbreken, vlucht ik naar een land waar het veilig is.	Als hier oorlog zou uitbreken, zou ik toch proberen hier te blijven.
Arm of rijk, wit of zwart, vreemdeling of niet, iedereen is gelijk.	Een arme, iemand met een andere huidskleur of een vreemdeling is minder waard dan een rijke of iemand van hier.
Als de boot waarop ik samen met anderen zit zinkt, red ik eerst mijzelf.	Als de boot waarop ik samen met anderen zit zinkt, help ik eerst de anderen.

- Voor de stellingen hieronder duid je de **ene kant** van de klas aan als de '**niet akkoord**'-zijde en de **andere kant** als de '**akkoord**'-zijde.
- Lees een stelling voor.
- De leerlingen bedenken of ze het eens zijn met de stelling of niet en gaan aan de 'akkoord'- of 'niet akkoord'-kant staan. Ze mogen niet met elkaar overleggen.
- Als iedereen een kant heeft gekozen, laat je telkens een paar leerlingen hun keuze motiveren.
- Na elke stelling komen de leerlingen terug in het midden staan voor de volgende stelling.

stellingen

- Iemand die niet in België woont is een vreemdeling.
- Vreemdelingen zijn mensen die niet van hier zijn.
- Een vreemdeling is iemand met een andere huidskleur.
- Een Fransman die in België woont is een vreemdeling.
- Er zijn te veel vreemdelingen in België.
- Ik zou niet in een land willen wonen waar het oorlog is.
- Ik zou mensen redden met mijn boot als ze verdrinken.
- Ik zou mijn eigen geld gebruiken om vluchtelingen te redden.
- Het helpen van vluchtelingen is de opdracht voor de overheid.
- Ik moet meer doen om vluchtelingen te helpen.
- Ik zou 1 persoon dood schieten als ik er 20 mensen mee zou kunnen redden.
- Om mezelf te redden zou ik 20 mensen laten sterven.

Bespreek nadien met de leerlingen:

- Wat is jullie opgevallen?
- Was het makkelijk om een standpunt in te nemen?
- Hoe waren de meningen verdeeld?
- Ben je door naar de anderen te luisteren soms van mening veranderd?

Uitbreiding voor de derde graad

- Bekijk samen met de leerlingen het filmfragment 32:30 - 27:00 (De jongeren bespreken een aantal stellingen en hun standpunten).
- Vraag de leerlingen vooraf om te noteren in welke stellingen ze zichzelf kunnen herkennen en in welke niet.
- Bespreek en vergelijk de ontdekkingen.

Opdracht 3 - Ben jij thuis in huis?

Doelgroep
eerste graad

Materiaal
papier & potlood

Filmfragment
08:00 - 11:30 (bezoek Atlantikwall Raversyde (Oostende, BE) + inleving in oorlogssituatie)

Tijd
20 minuten

Doelstelling
De leerlingen leggen in hun eigen woorden uit wat voor hen van een huis een thuis maakt. Ze proberen zich het leven van een vluchteling voor te stellen.

In het fragment bezoeken de jongeren Atlantikwall Raversyde (Oostende, BE). Ze proberen zich voor te stellen hoe het geweest moet zijn voor de soldaten om te verblijven in de bunkers. Ook voor de burgers was het leven niet eenvoudig. Veel van hen moesten hun huis verlaten omwille van de bouw van de Atlantikwall. Een situatie die je zeker kan vergelijken met die van de mensen die vandaag op de vlucht zijn.

- Vraag de leerlingen om een **huis** te **tekenen**.
- Hierin tekenen of schrijven ze alles **wat ze belangrijk vinden** om in huis te hebben. Dit kunnen naast persoonlijke voorwerpen of gemaks- en gebruiksvoorwerpen, ook zaken zijn die van een huis een thuis maken. **Wat heb jij nodig om jezelf ergens thuis te voelen?**
- Geef ze nu de volgende **stelling** mee. Stel: het is plots oorlog en **je moet vluchten**. Je mag alleen meenemen wat je zelf kan dragen: **Wat neem je mee en waarom?** Teken of schrijf dit buiten de tekening van het huis. Hoe zorg je ervoor dat jij je op je nieuwe plek veilig voelt? Hoe maak je deze plek tot jouw thuis?
- Laat de leerlingen **in groepen van 2 of 3 bespreken** wat ze zouden meenemen en waarom. Wat zijn de gelijkenissen of verschillen?

Opdracht 4 - Dit is mijn grens

Doelgroep

tweede en derde graad

Tijd

15 minuten

Materiaal

papier & potlood of stift

Doelstelling

De leerlingen zoeken naar een manier om hun interpretatie van grenzen voor te stellen zonder woorden.

Filmfragment

05:50 - 08:00

Tijdens de uitwisselingsweek werkten de jongeren aan de hand van artistieke workshops, verhalen en getuigenissen toe naar een **theatervoorstelling** waarin een brug wordt gemaakt tussen de Tweede Wereldoorlog en de actualiteit. Dit gebeurde - onder andere door de taalbarrière - **zonder veel woorden**.

- Verdeel de klas in groepen van 5 of 6.
- Laat elke groep eerst nadenken over het begrip 'grens' en hoe ze dit kunnen uitbeelden.
  - ▶ Wat is een grens?
  - ▶ Waarom bestaat deze grens?
  - ▶ Hoe maak je een grens duidelijk?
  - ▶ Mag je een grens verbreken?
- Leg uit dat het de bedoeling is dat de groep zonder woorden een situatie gaat uitbeelden waarbij een grens wordt overschreden. Daarbij bestaat elke groep uit twee kampen: een kamp dat de grens bewaakt en een kamp dat de grens wil overschrijden.
- Laat elke groep een korte scène bedenken die uit drie stappen bestaat:
  - ▶ Beginsituatie: het ene kamp geeft de grens aan.
  - ▶ Actie: de grens wordt overschreden.
  - ▶ Einde: hoe gaan de twee kampen hiermee om?
- Bekijk de verschillende scènes van de groepen klassikaal en bespreek telkens:
  - ▶ Is het duidelijk wat de grens was?
  - ▶ Welke gevoelens werden er getoond?

Uitbreiding voor de derde graad

Ga op zoek naar een (recent) krantenartikel als illustratie van de zelfbedachte scène.

Opdracht 5 - Een dag in het leven van ...

Doelgroep

eerste, tweede, derde graad

Tijd

50 minuten

Materiaal

- bijlage: afbeeldingen muurtekeningen in kamp Vloethemveld
- papier, balpen, tekenmateriaal

Doelstelling

De leerlingen verplaatsen zich in de levensomstandigheden van een soldaat of een burger tijdens de Tweede Wereldoorlog en in die van een vluchteling vandaag.

Filmfragmenten

- 12:00 - 15:30 (bezoek aan het krijgsgevangenenkamp Vloethemveld, Zedelgem België)
- 18:00 - 21:00 (link vluchtelingen, bezoek tentoonstelling *Un|settled*)

Bekijk eerst samen het filmfragment 12:00 - 15:30. Je ziet hoe de jongeren het krijgsgevangenenkamp Vloethemveld bezoeken en een indruk krijgen van het dagelijkse leven van een krijgsgevangene. Vloethemveld was een krijgsgevangenenkamp (*Prisoners of war camp*) van het Britse leger. Tussen 1945 en 1946 verbleven er iets meer dan 100.000 Duitse en Baltische krijgsgevangenen (o.a. Letten), opeengepakt in vier kampen.

Voor de eerste graad

- Bespreek de verschillende soorten kampen tijdens de Tweede Wereldoorlog: vernietigingskamp, werkkamp en POW (*Prisoners of war camp*).
- Tegen het einde van WO II, werden er meer en meer Duitse krijgsgevangenenkampen opgericht. In België waren er in november 1945 zo'n 250 000 Duitse krijgsgevangenen.
- In een krijgsgevangenenkamp was het leven niet eenvoudig, maar zeker niet te vergelijken met dat van de beruchte vernietigingskampen. Er was een streng militair regime en er waren te weinig voorzieningen. De gevangenen moesten naast het dagelijkse kamponderhoud verschillende opdrachten uitvoeren, maar hadden verder niet zoveel te doen. Zo ontstond de zogenaamde 'Prikkelraadziekte'. De Prikkelraadziekte werd voor het eerst omschreven door de Zwitserse dokter Adolf Lukas Vischer. Het is een psychiatrisch syndroom onder krijgsgevangenen, die volgt op een langdurige opsluiting en die verveling, verwarring, bewustzijnsverlies en geheugenverlies met zich meebrengt.
- Om verveling tegen te gaan, hielden de gevangenen in Vloethemveld zich bezig met zingen, dansen, spelletjes spelen en beeldende kunst. Bekijk de afbeeldingen van de muurtekeningen in het kamp Vloethemveld in de bijlage. Deze tekeningen verbeelden wat de gevangenen moesten missen tijdens hun verblijf in het kamp.
- Verdeel de klas in duo's.
- Laat de duo's nadenken over wat zij zouden missen (van hun leven nu) als ze de 'Prikkelraadziekte' zouden krijgen.
- Laat elk duo een schets maken van een muurtekening die ze hierbij zouden ontwerpen.

Uitbreiding naar de actualiteit

- Zoek een foto (online) van een vluchtelingenkamp.
- Hoe is het om te leven in zo'n kamp, volgens jou?
- Zijn er manieren die je kan bedenken om het leven aangamer te maken?

© Patricia Van Vlaenderen

© Patricia Van Vlaenderen

Voor de tweede en derde graad

Extra informatie uit het dagelijkse leven aan de Atlantikwall:

De manschappen deden militaire oefeningen, het onderhoud nam tijd in beslag en er waren de gewone dagtaken. In de namiddag was men doorgaans vrij. Ter ontspanning werd aan sport gedaan en maakten de Duitse militairen uitstappen. Ze gingen ook naar de film en naar variété shows in het kamp zelf of in de buurt. Sommigen hielden konijnen, kippen en varkens, of kweekten groenten. De batterij had zelfs een eigen bibliotheek.

- Verdeel de klas in groepen van drie.
- Elke groep schrijft een (fictieve) bladzijde uit het dagboek van ofwel:
  - ▶ een militair aan de Atlantikwall;
  - ▶ een vluchteling op een boot in de Atlantische Oceaan;
  - ▶ een leerling van het secundair onderwijs in België.
- Duid zelf aan welke groep welk personage voor zijn rekening neemt.
- Laat na het schrijven de groepen op zoek gaan naar gelijkenissen en verschillen tussen de dagboekbladzijden van de verschillende personages.

Opdracht 6 - Grenzen volgens een vluchteling, een migrant en een lokale inwoner

Doelgroep

tweede en derde graad

Tijd

30 minuten

Materiaal

grote vellen papier & stiften

Doelstelling

De leerlingen bekijken de huidige vluchtelingenproblematiek vanuit drie verschillende standpunten en trachten op basis van deze ervaringen een gefundeerde mening te vormen.

- Start met een **klassikale brainstorm** rond het begrip '**grenzen**'. Maak samen een **mind map**. Wat associëren de leerlingen allemaal met 'grenzen'?
- Stel de volgende vragen om de brainstorm verder open te trekken en de discussie op gang te trekken:
  - ▶ Wanneer moet je grenzen stellen?
  - ▶ Op welke manier moet je durven grenzen te doorbreken?
  - ▶ In welke situaties moet je voor jezelf grenzen stellen?
  - ▶ Zijn er bedreigingen waarvoor we ons moeten beschermen?
- Leg kort het verschil tussen een migrant en een vluchteling uit (zie begrippenkader pg. 3).
- Verdeel de klas in drie groepen. Elke groep kijkt vanuit een andere bril of een ander standpunt: dat van een vluchteling, van een migrant of van een lokale inwoner.
- Elke groep buigt zich opnieuw over de vragen over grenzen. Dit keer vanuit de specifieke bril die ze toegewezen kregen. Hoe kijkt hij/zij hier naar?
- De groepen stellen hun bevindingen aan elkaar voor vanuit het standpunt dat ze hebben ingenomen.

3. Opdrachten ter plaatse

De volgende **opdrachten** zijn bedoeld om **tijdens** een **bezoek** aan een **Atlantikwall-site** te doen met je klas. Afhankelijk van de duur van het bezoek en de plaatselijke omstandigheden kan je steeds enkele opdrachten combineren. De opdrachten zijn gericht op het **observeren** van de **locatie** en het **inleven in het verleden/heden**.

Opdracht 1 - Bunkercatalogus

Doelgroep

tweede en derde graad

Tijd

20 minuten

Materiaal

- bijlage: bunkercatalogus
- papier & balpen

Doelstelling

Aan de hand van een aantal bunkertypes brengen de leerlingen in kaart wat ze zien op de Atlantikwall-site.

- Bespreek kort het fenomeen van **Regelbau**. Dit is een techniek die sinds de jaren 1930 door de Duitsers toegepast werd. Hierbij worden een **serie gestandaardiseerde bunkerontwerpen** gebruikt **om snel verdedigingswerken op te trekken**. Elke bunker heeft een **code** die de sterkte van het bouwwerk aangeeft.
- Verdeel de klas in groepen van 4 of 5.
- Geef de leerlingen de bunkercatalogus in de bijlage.
- Aan de hand van deze bijlage onderzoeken de leerlingen **welke bunkertypes er op deze site** zijn. Er zijn erg veel verschillende types. In de bijlage vind je een 'bunkercatalogus' met een overzicht van de types. De meest voorkomende hebben een typenummer dat begint met R6. Vaak zijn er ook afwijkende bunkers, aangepast aan de specifieke situatie van de locatie. Niet alle bunkers zijn in Regelbau. Bespreek:
  - ▶ Wat is hier te zien?
  - ▶ Zijn er zaken die je kan identificeren? Welke niet?
  - ▶ Stel dat jij deze plek terug in werking moet zetten als onderdeel van de verdedigingslinie. Hoe zou je dit aanpakken? Wat zou je nog toevoegen?
  - ▶ Stel dat deze Atlantikwall terug operationeel zou zijn, wat zou daarvan het gevolg zijn voor deze plek en de mensen die hier passeren?

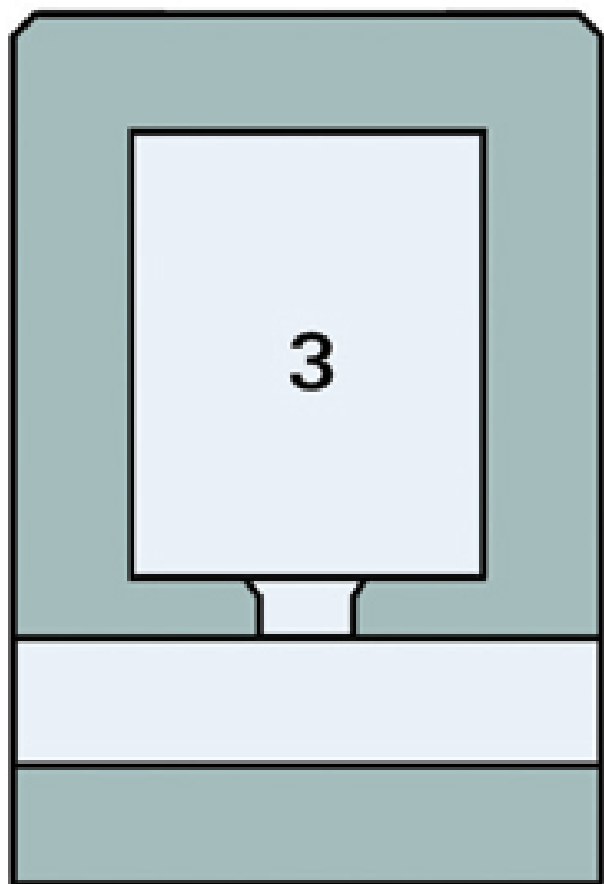

Bunkercatalogus

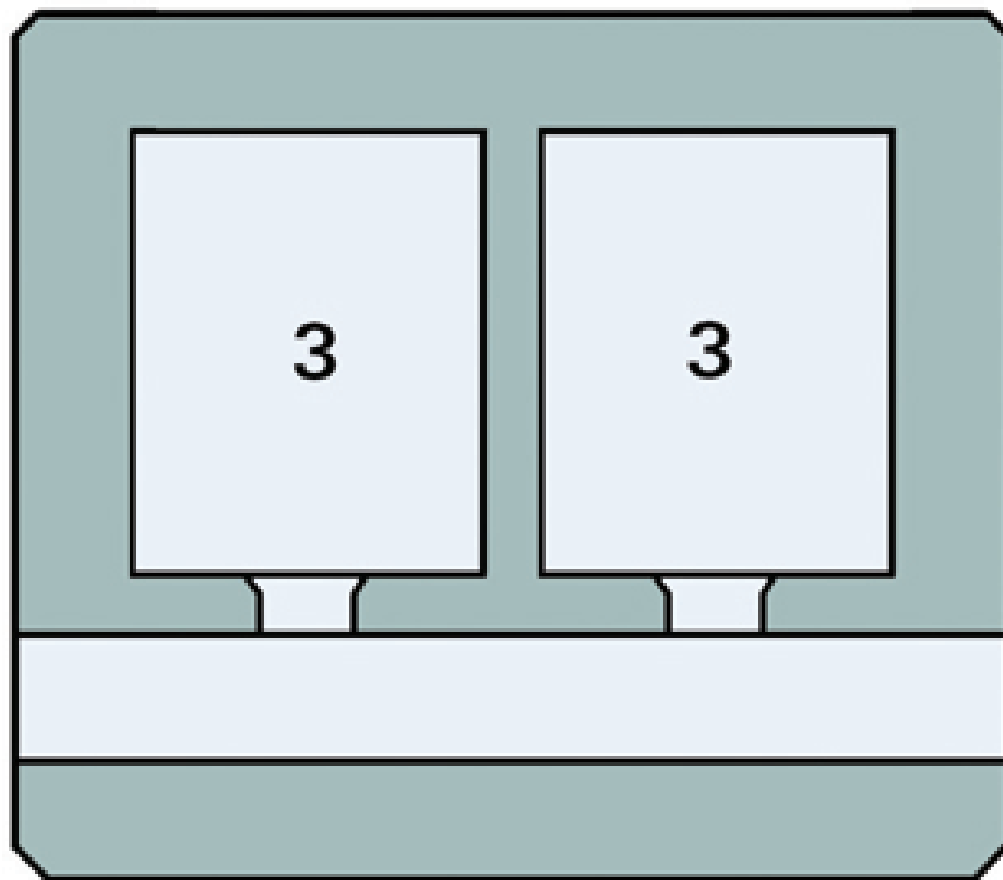
Een **bunker** is een **versterkt en compact bouwwerk** in **gewapend beton** dat beschutting biedt tegen beschietingen en bombardementen. Een bunker kan snel en goedkoop gebouwd worden en bestaat in **verschillende types** zoals een observatie-en commandobunker, munitiebunker, manschappenbunker, en een voorraadbunker.

In deze bijlage vind je een aantal veel voorkomende **bunkertypes**.

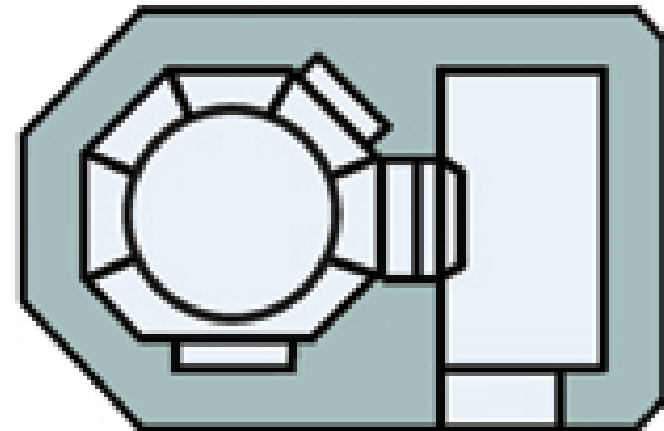
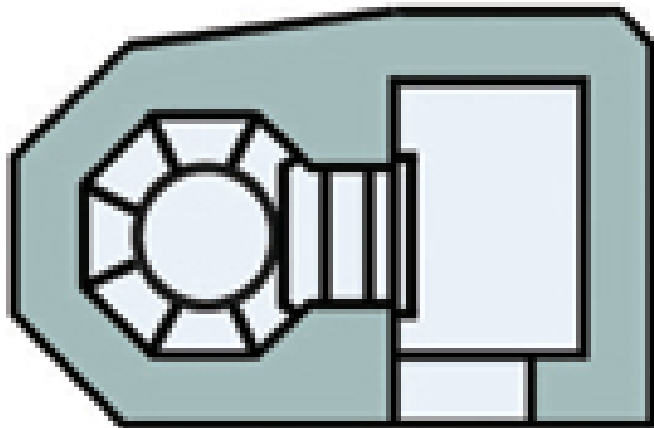
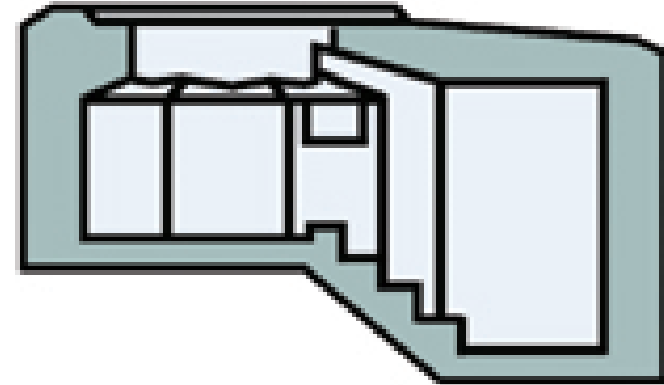
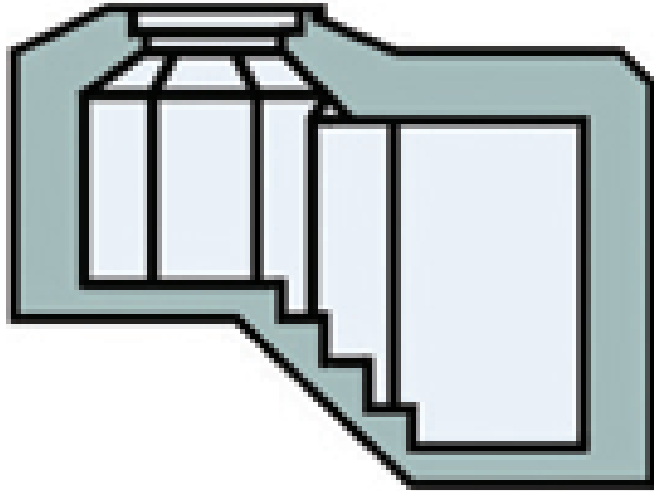
Breng je een bezoek aan **Atlantikwall Raversyde** in **Oostende**? Ga dan op **zoek naar type 612** (flankverdediging) **en 671** (geschutsbunker).

Type 51a
Manschappenbunker

Type VF52a
Manschappenbunker

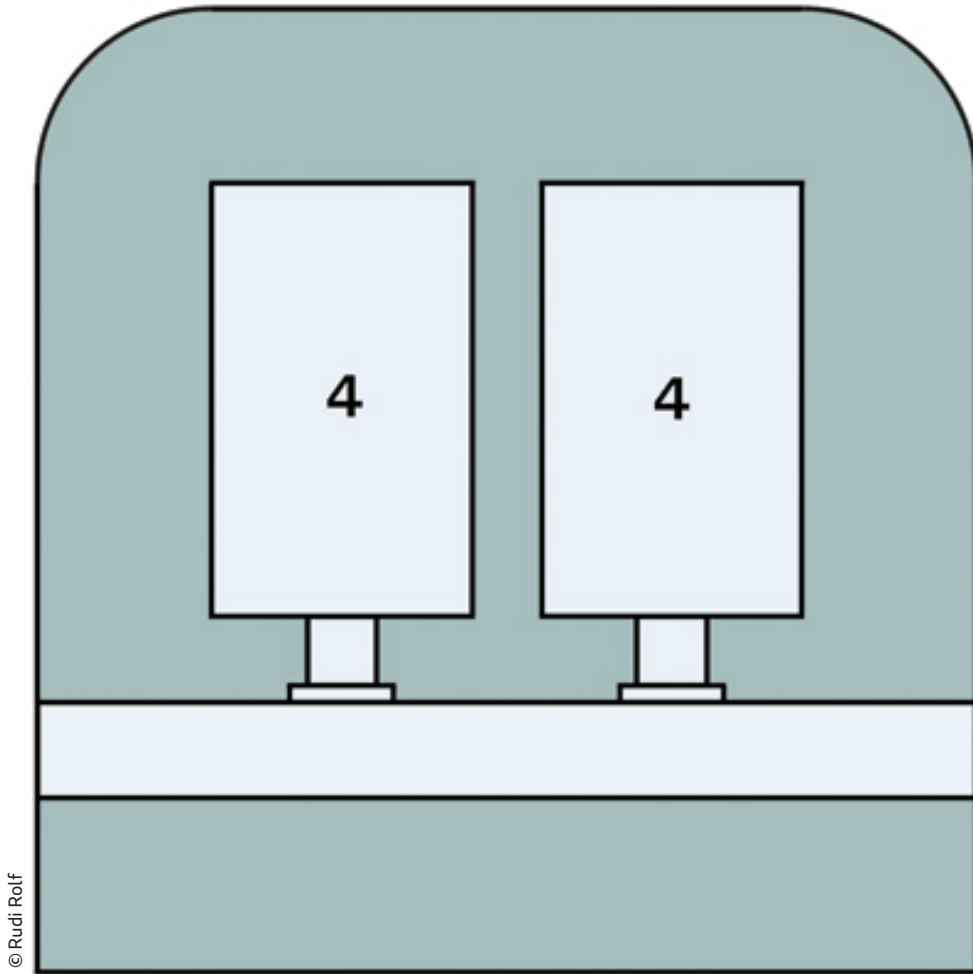

Type 58c
Tobruk (eenmansbunker)

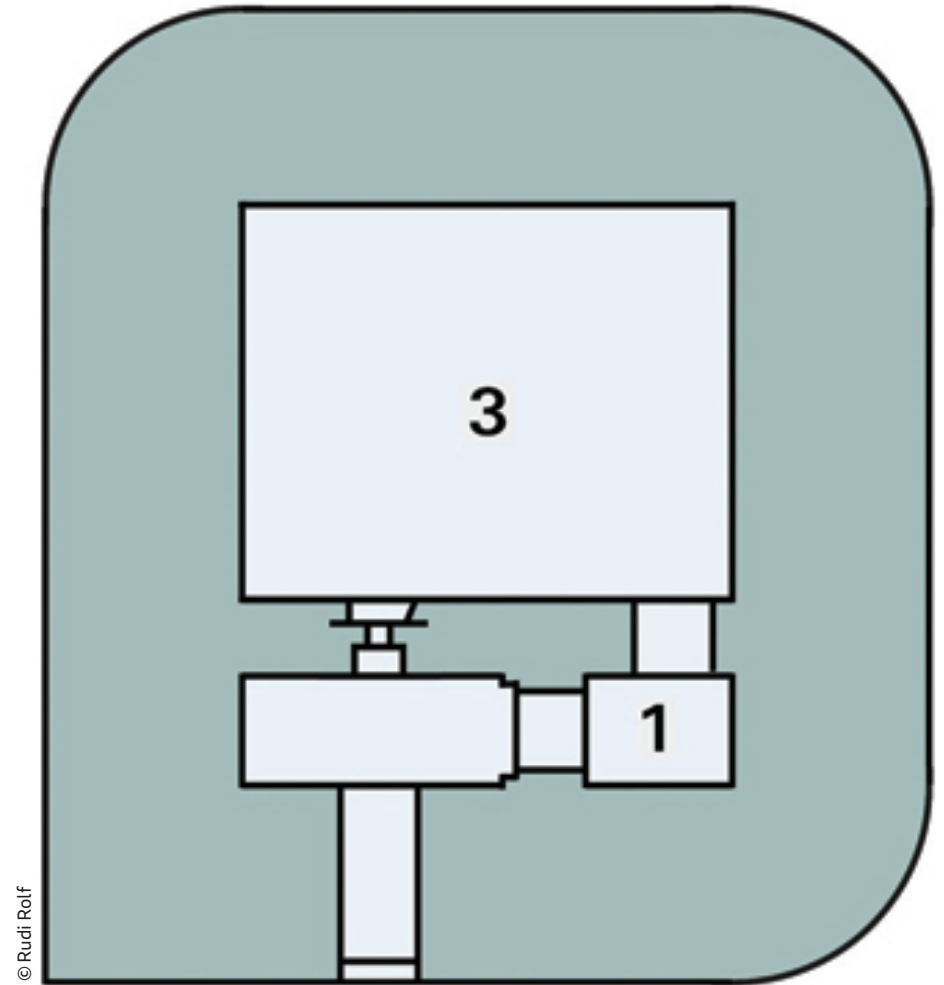
Type 67
Tobruk (eenmansbunker)

© Rudi Rolf

© Rudi Rolf

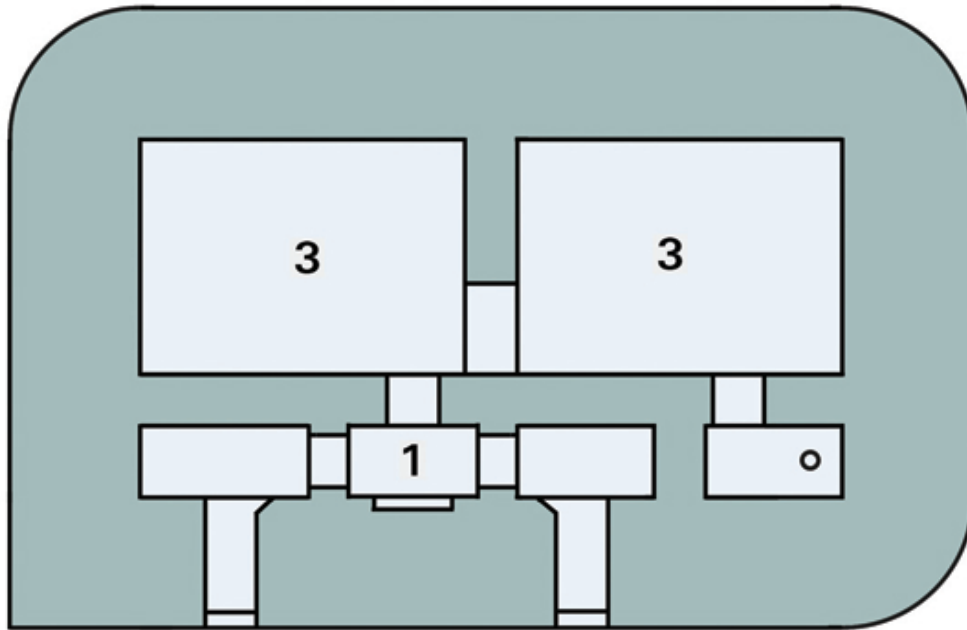

Type 134
Munitiebunker

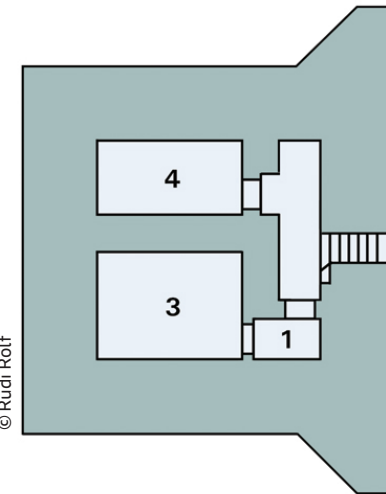
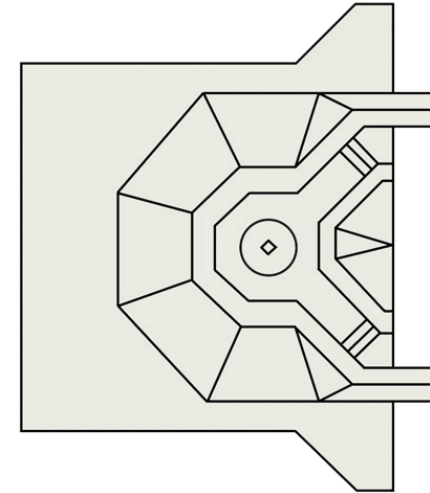
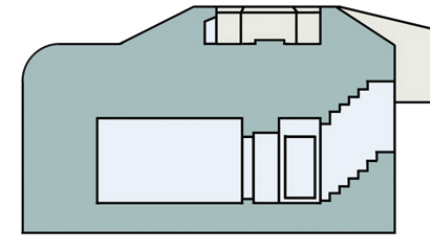

Type 501
Manschappenbunker

© Rudi Rolf

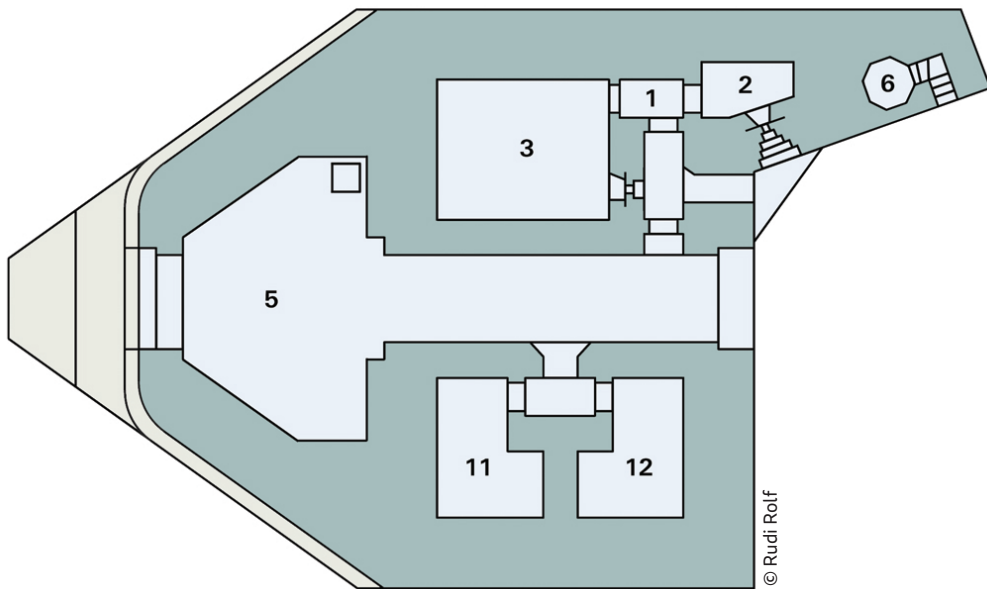
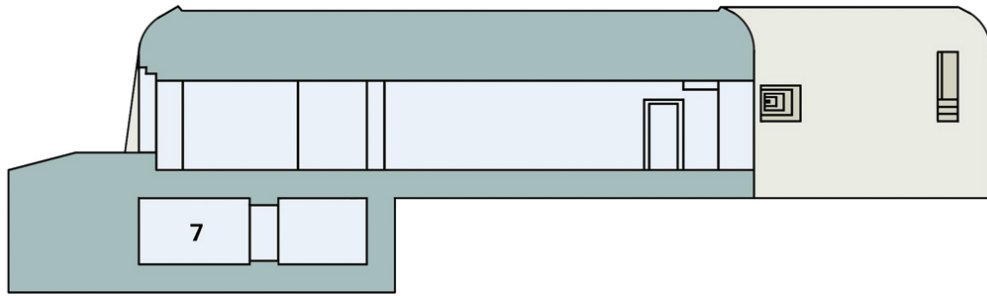

Type 502
Manschappenkabine

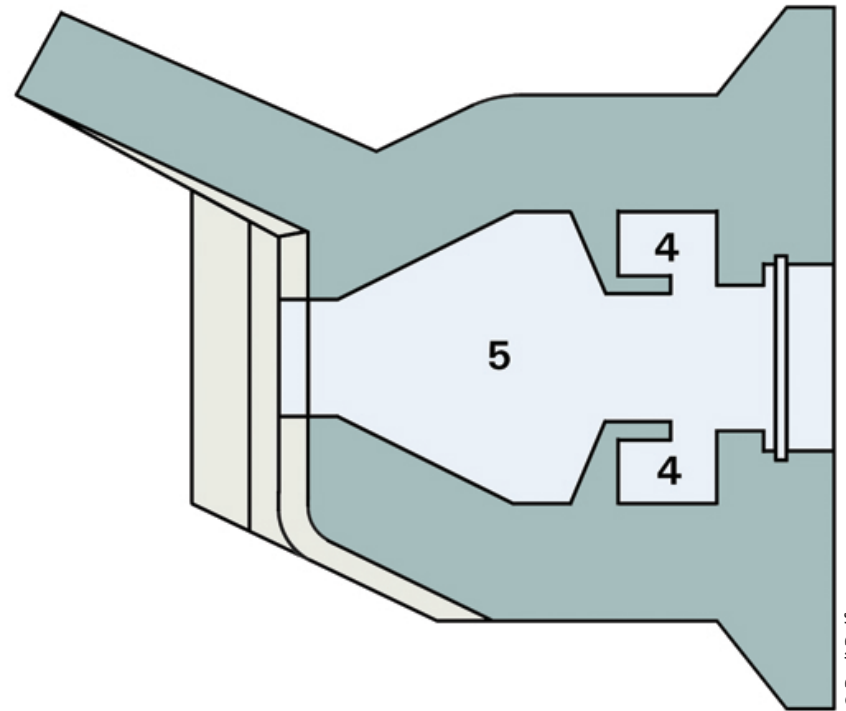
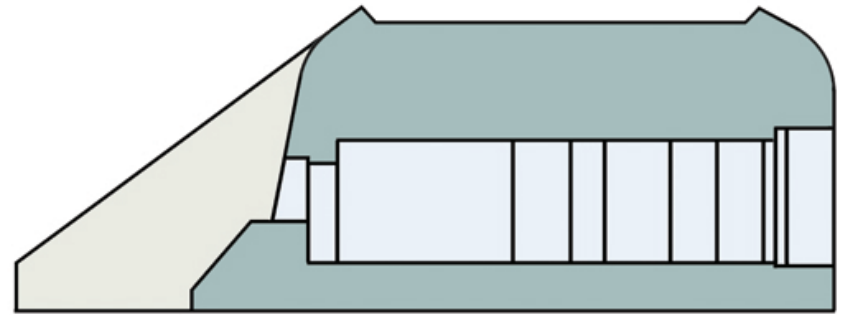
© Rudi Rolf

Type R 600
Bunker met open bedding

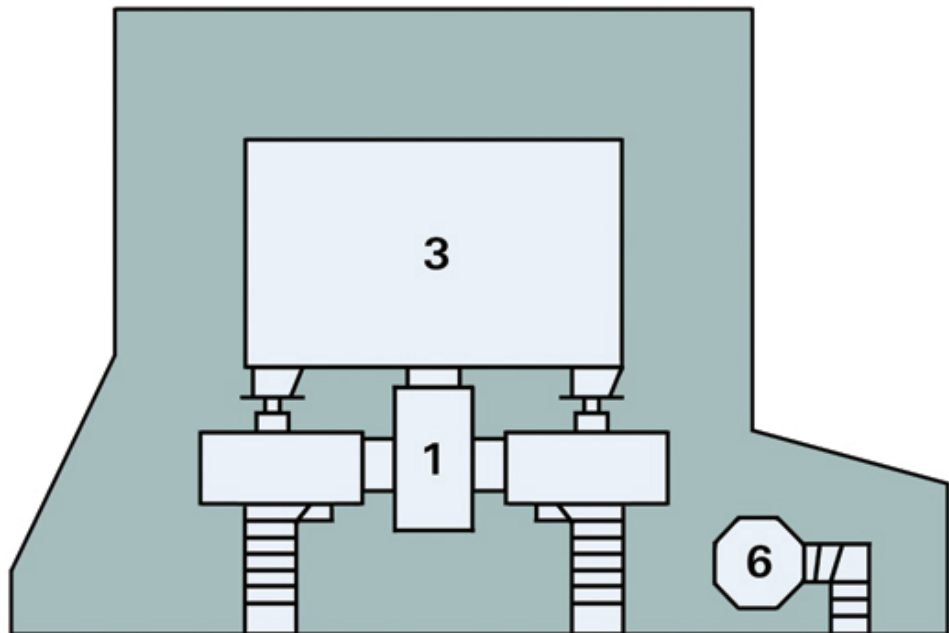
**Type 611
Geschutsbunker**

© Rudi Rolf

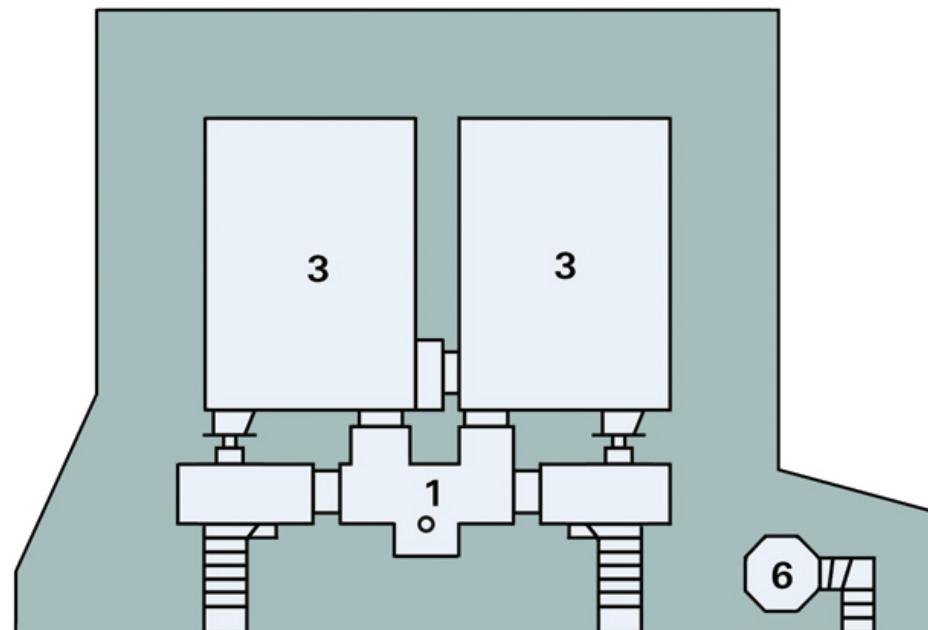
**Type 612
Geschutsbunker
(flankverdediging)**

© Rudi Rolf

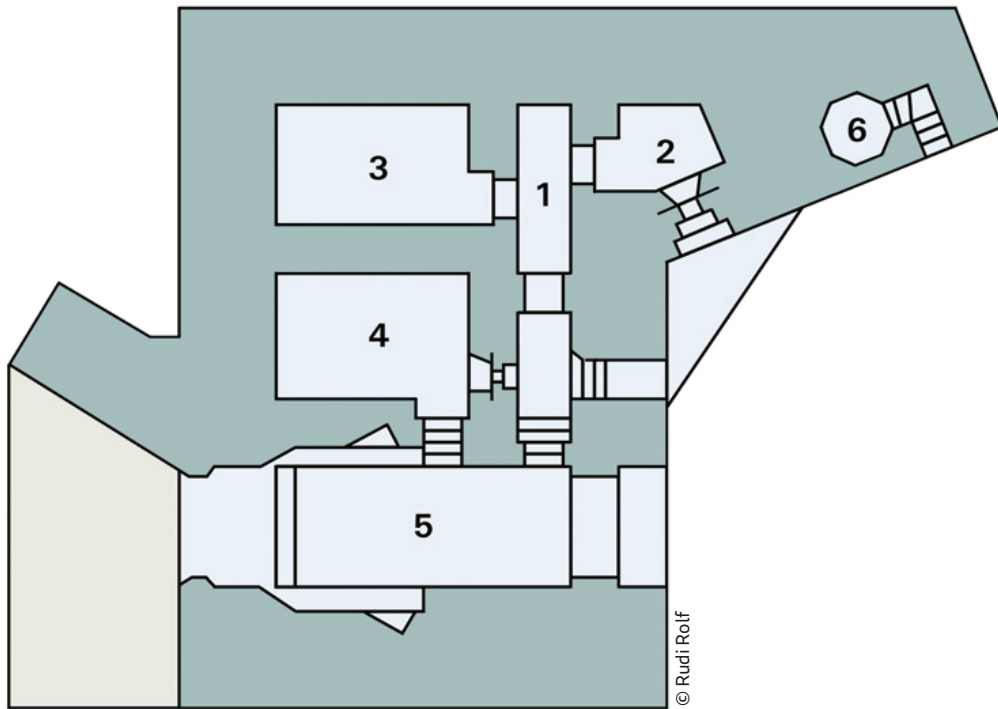
© Rudi Rolf

Type 621
Manschappenbunker

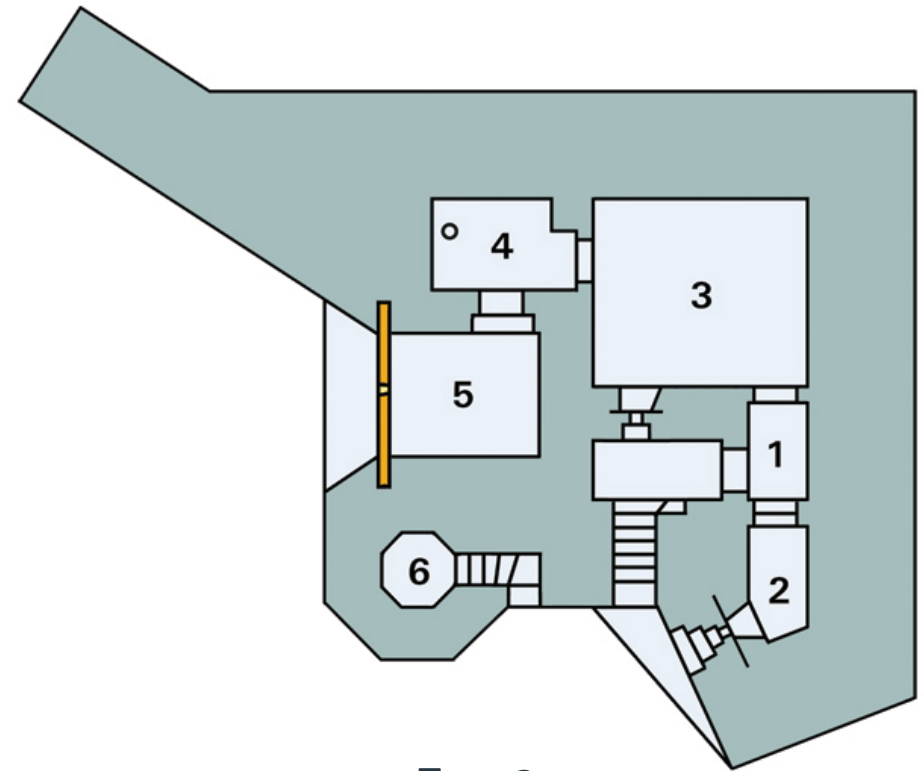
© Rudi Rolf

Type 622
Manschappenbunker

Type 625
Geschutzbunker

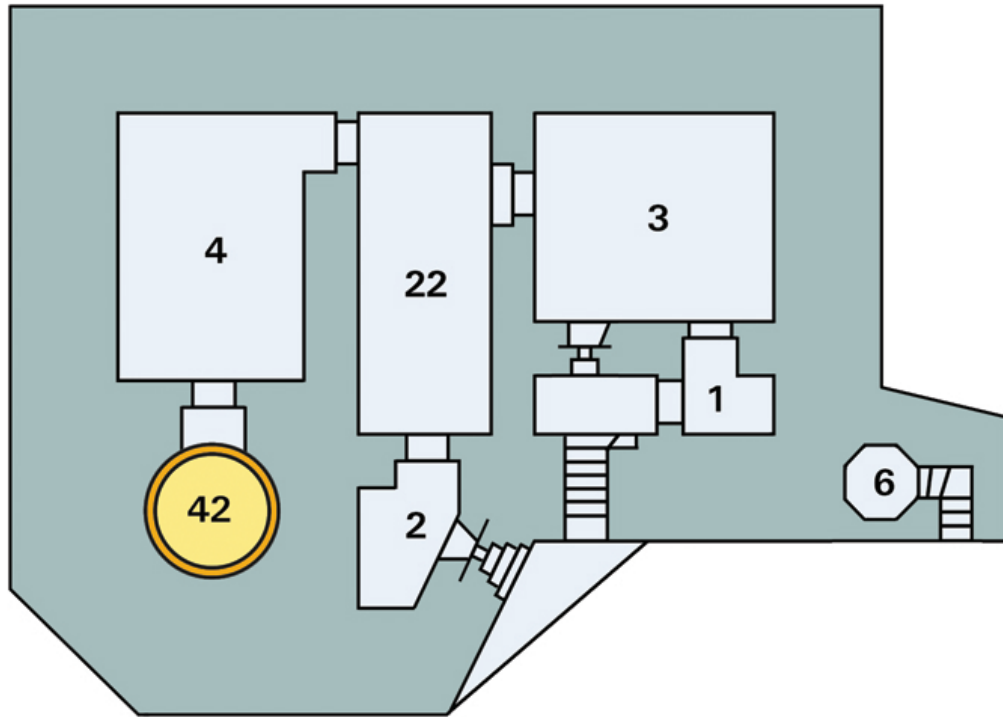
© Rudi Rolf

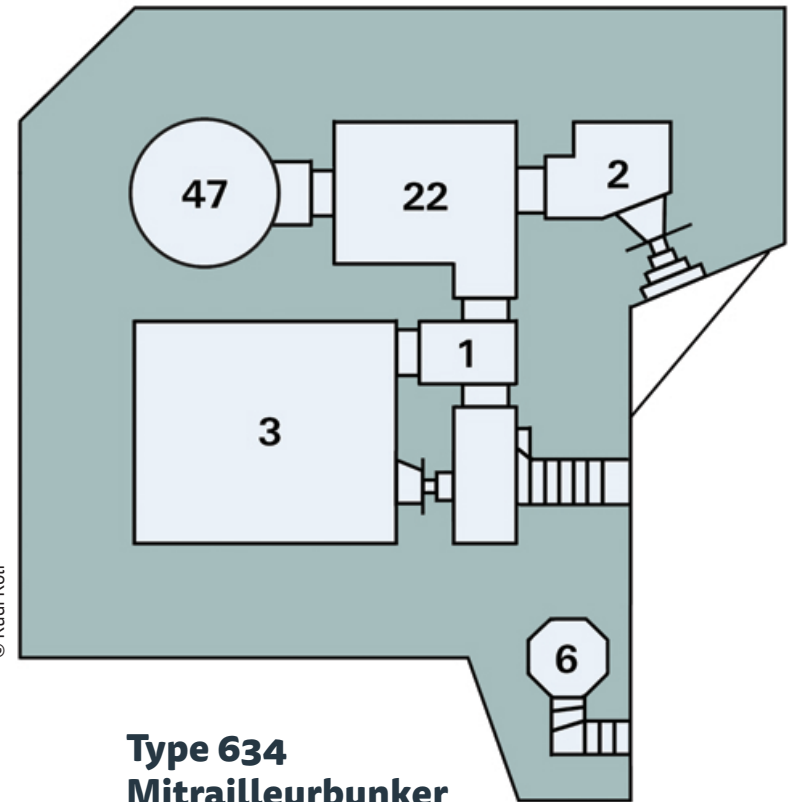
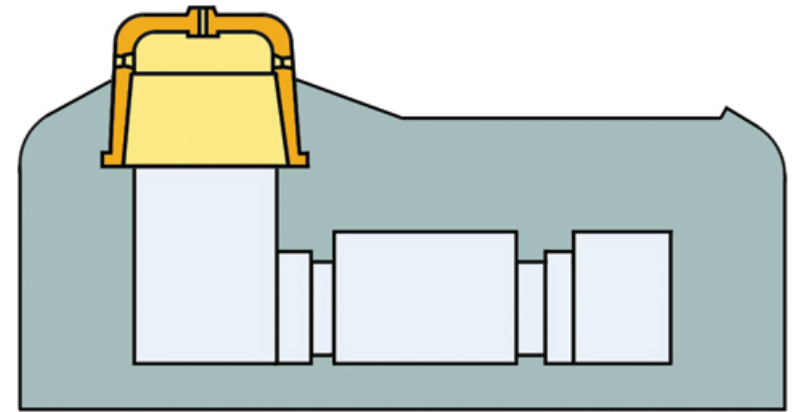
Type 630
Mitrailleurbunker

© Rudi Rolf

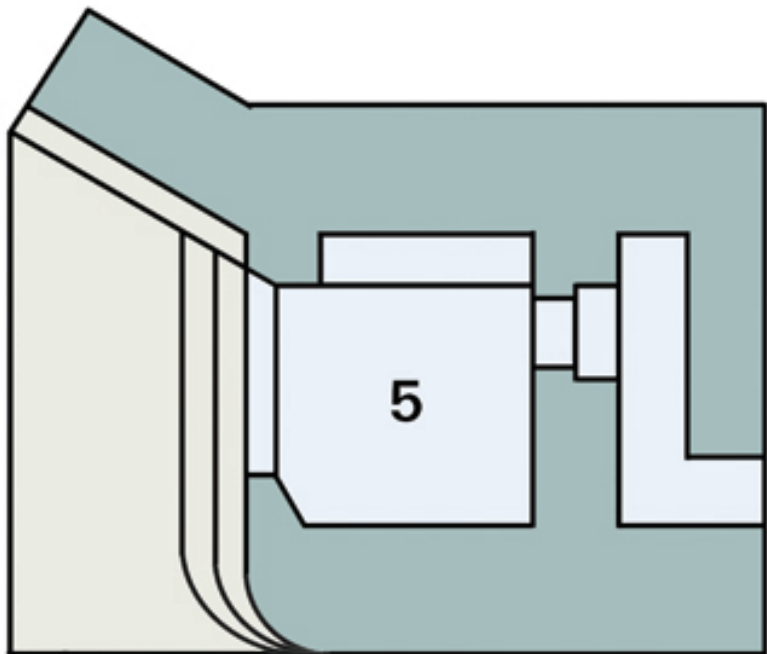
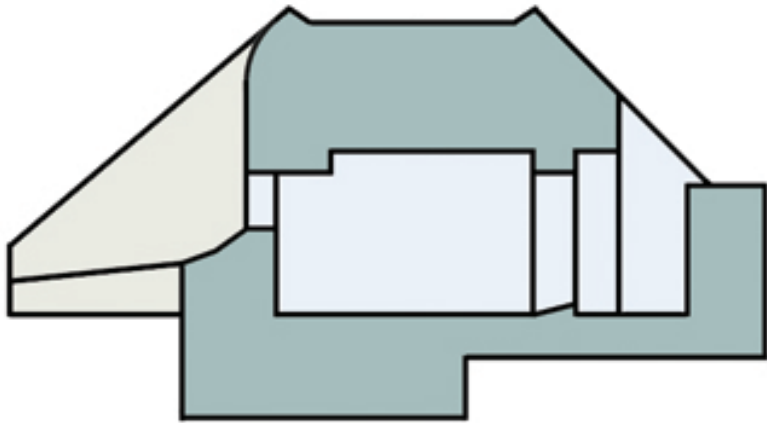

Type 633
Gevechtbunker

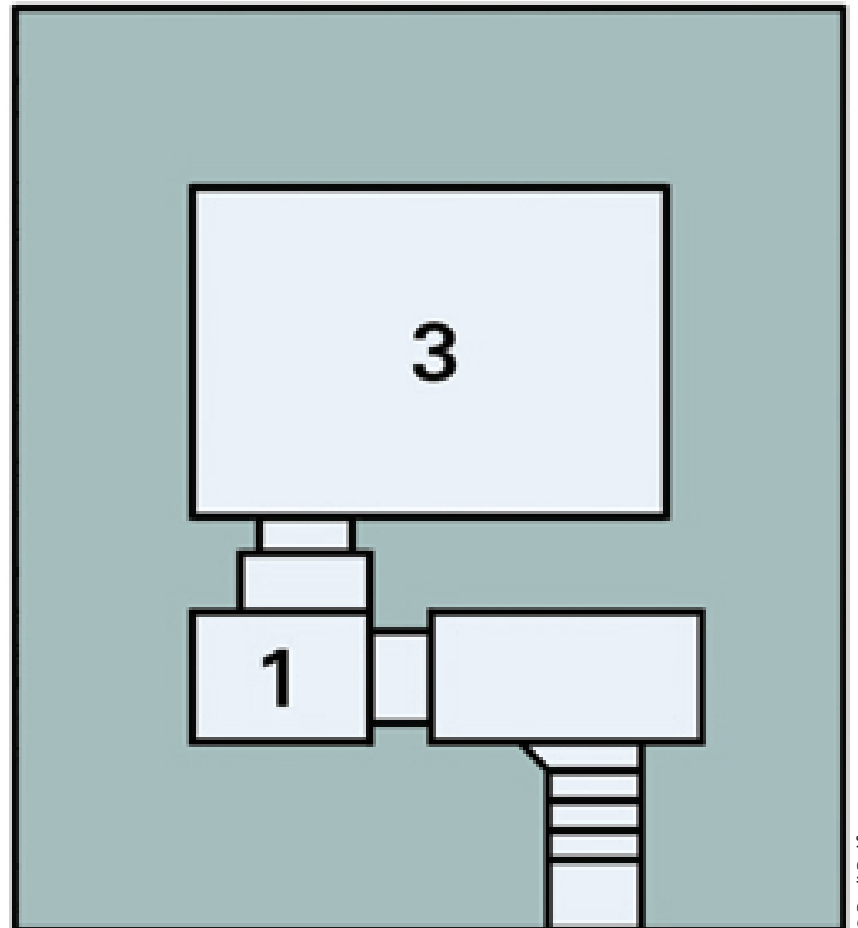

Type 634
Mitrailleurbunker

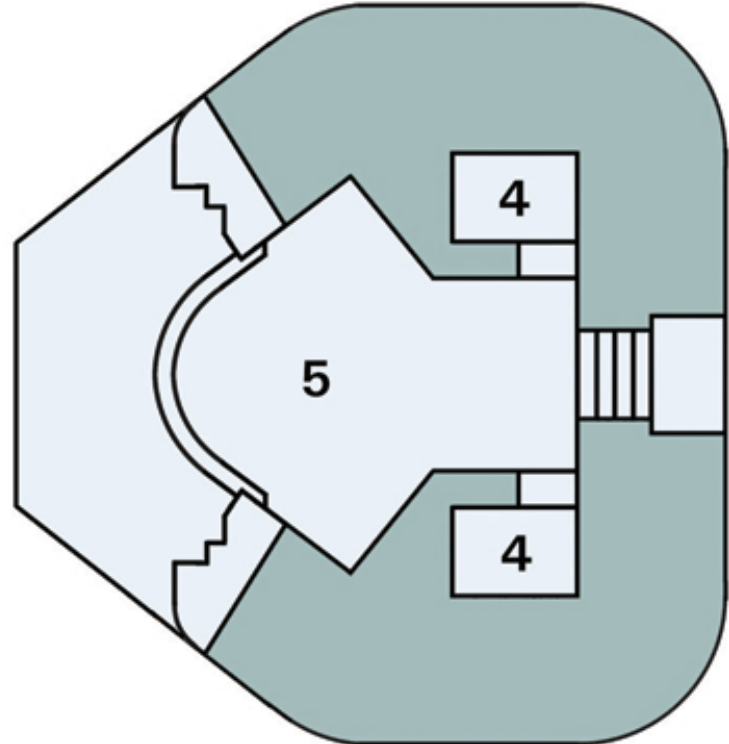
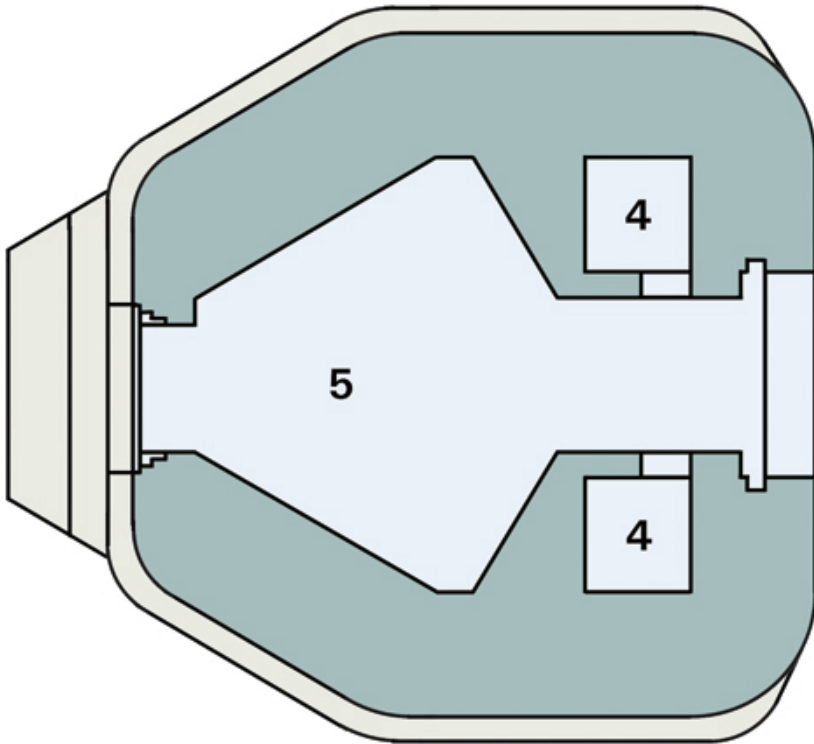
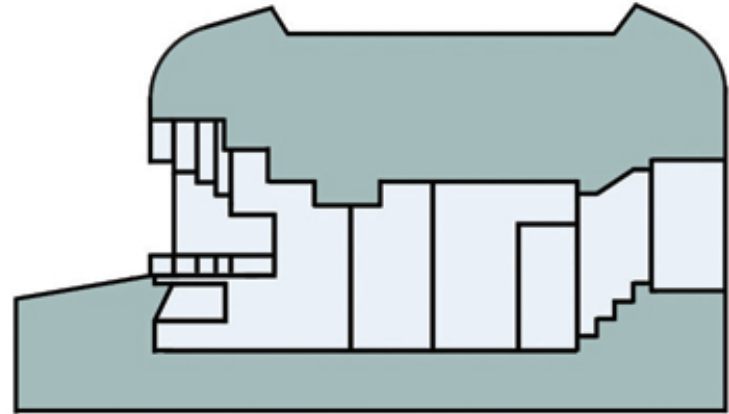
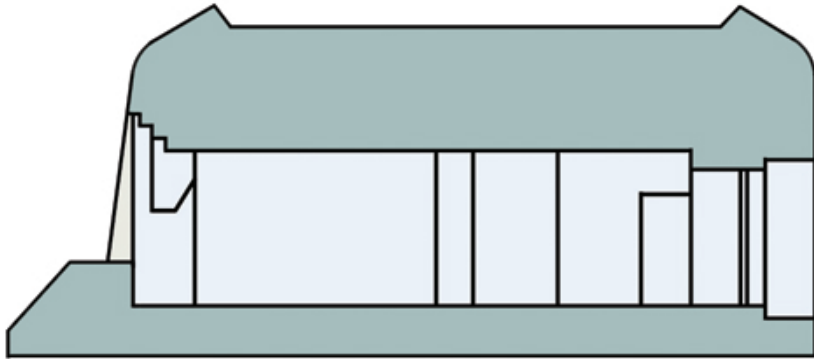
© Rudi Rolf

Type 667
Geschutzbunker

© Rudi Rolf

Type 668
Manschappenbunker

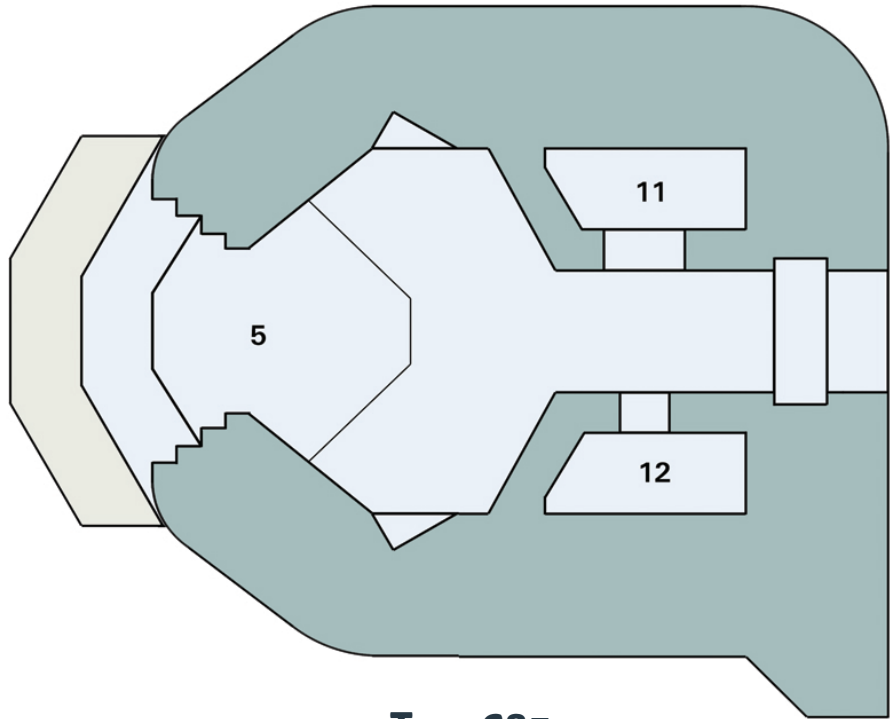
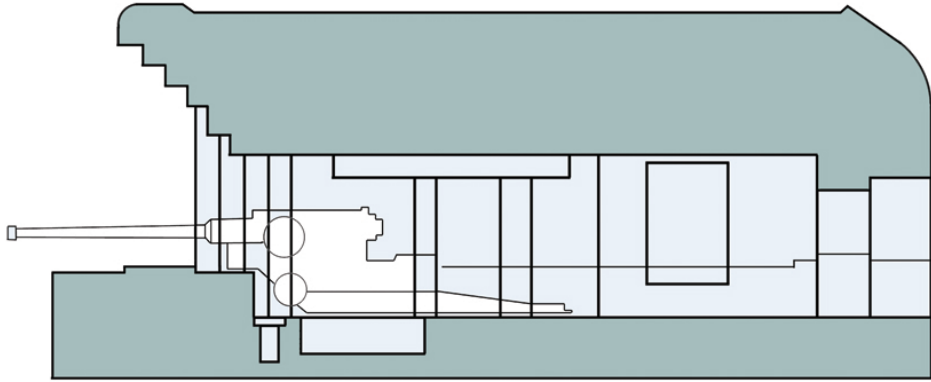

© Rudi Rolf

© Rudi Rolf

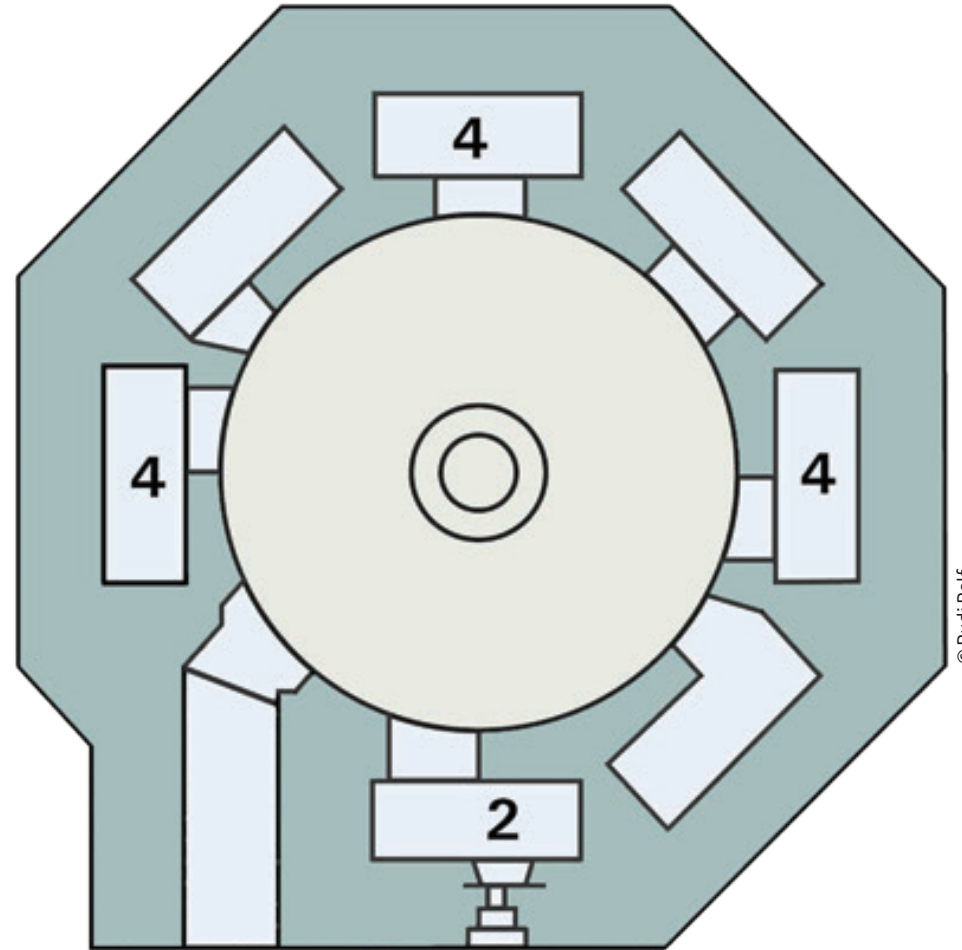
Type 669
Stelling voor veldgeschut

Type 671
Geschutsbunker

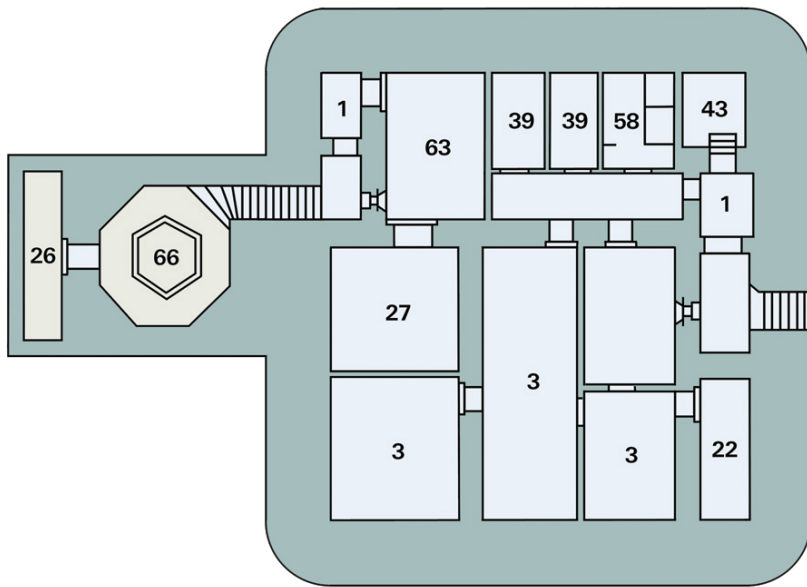
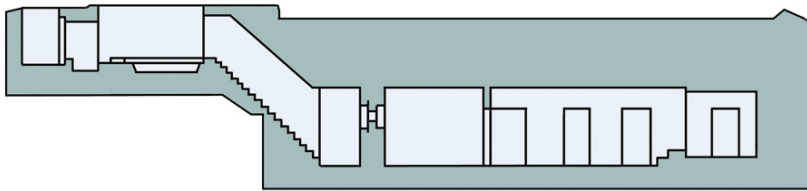
Type 685
Geschutsbunker

© Rudi Rolf

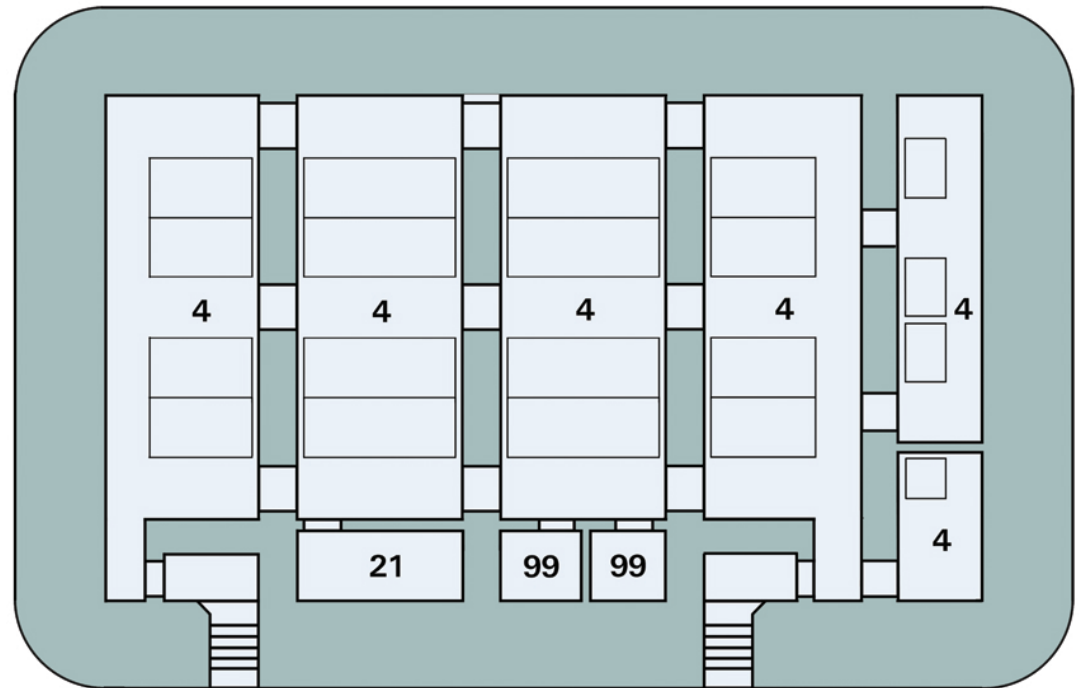
Type Fl 243a
Bunker met luchtafweergeschut

© Rudi Rolf

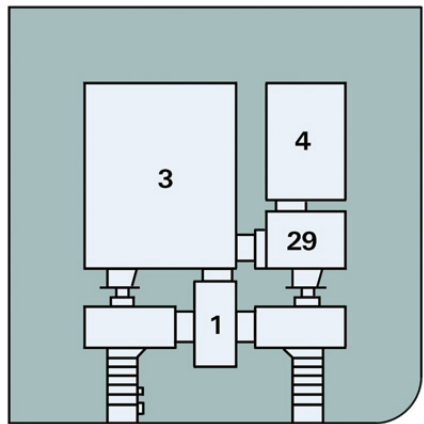
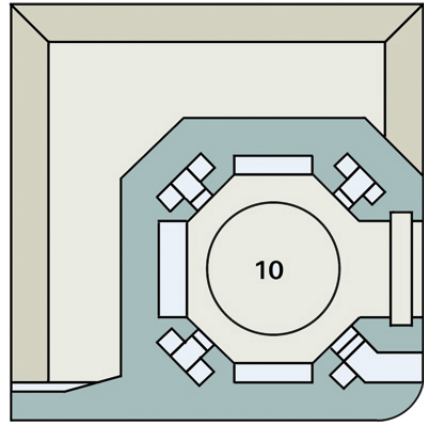
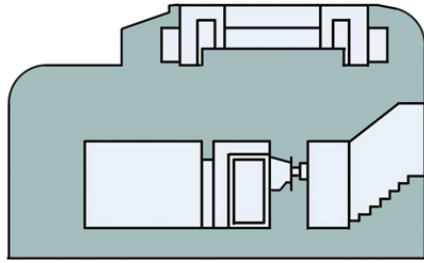
© Rudi Rolf

Type FI 244
Bunker voor luchtafweergeschut

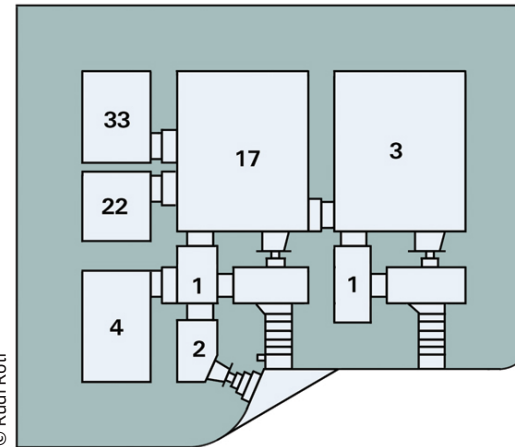
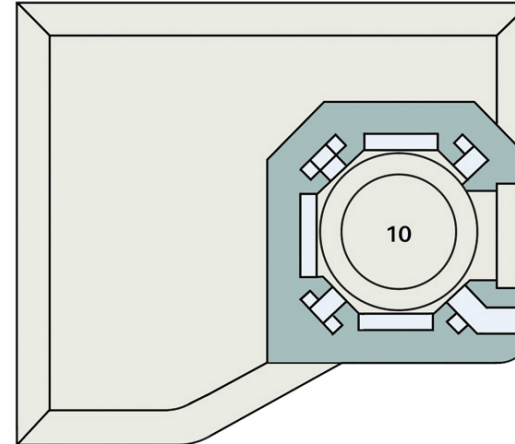
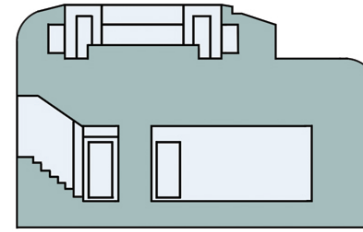
© Rudi Rolf

Type FI 246
Munitiebunker

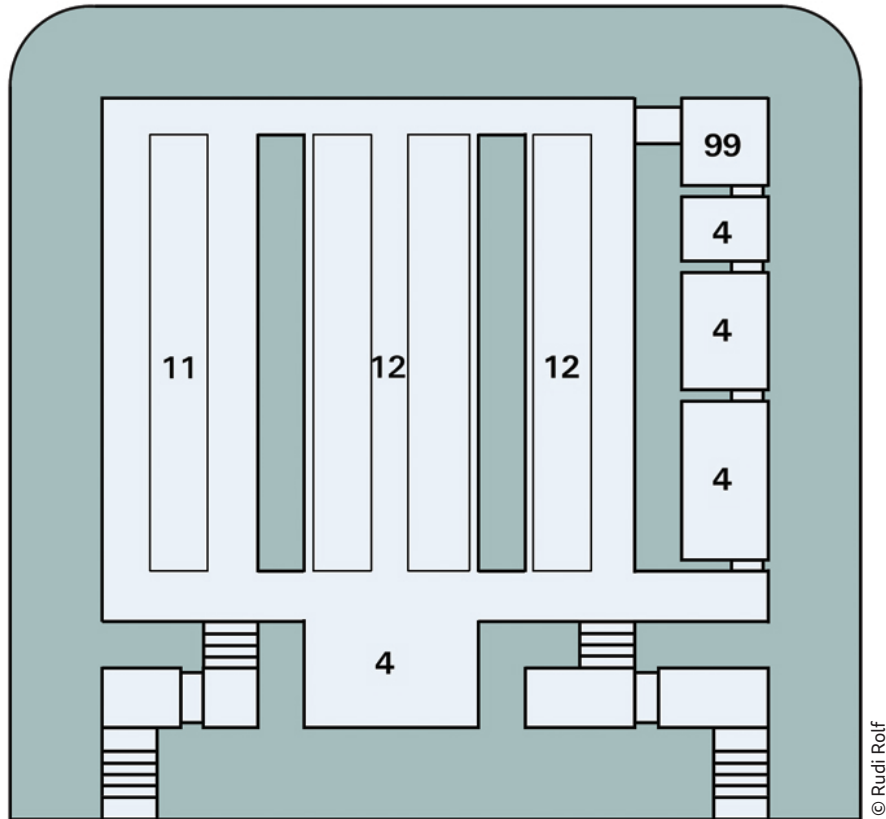
© Rudi Rolf

Type L 409A
Manschappenbunker met
luchtafweergeschut

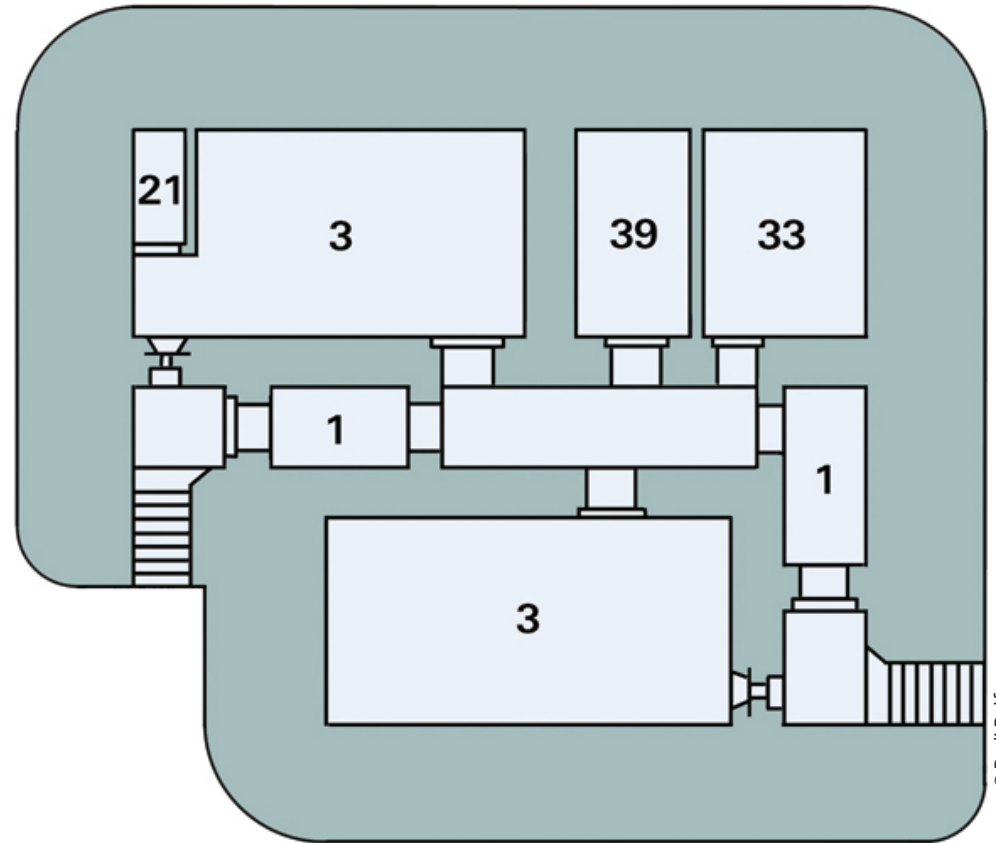
© Rudi Rolf

Type L 410A
Manschappenbunker met
luchtafweergeschut

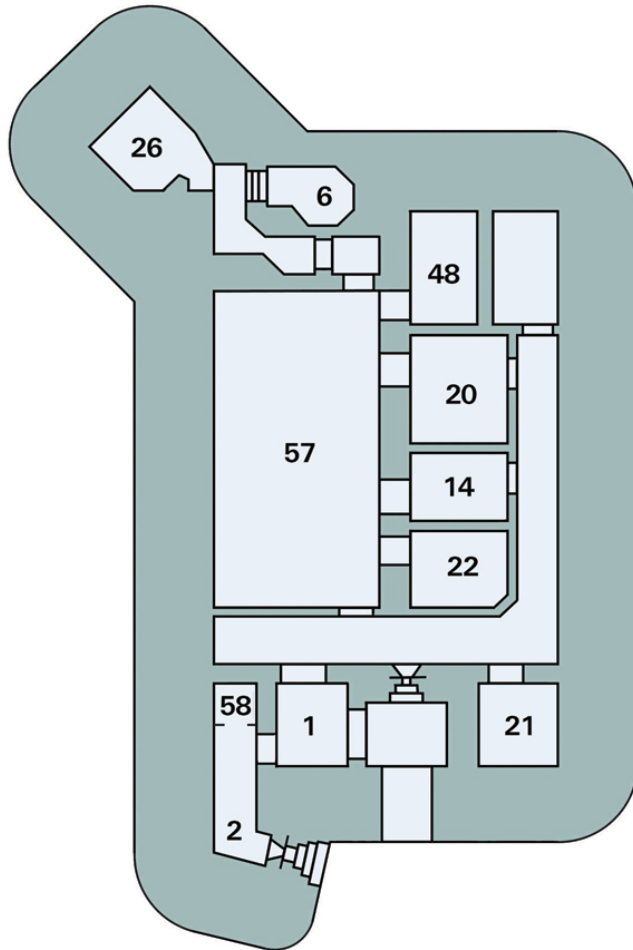
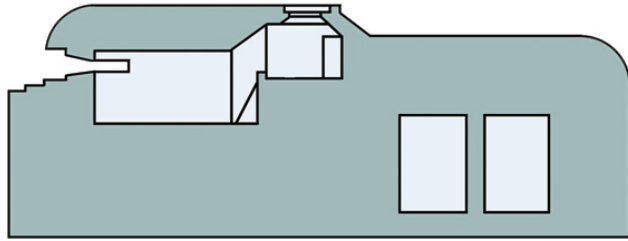
Type M 145
Munitiebunker

© Rudi Rolf

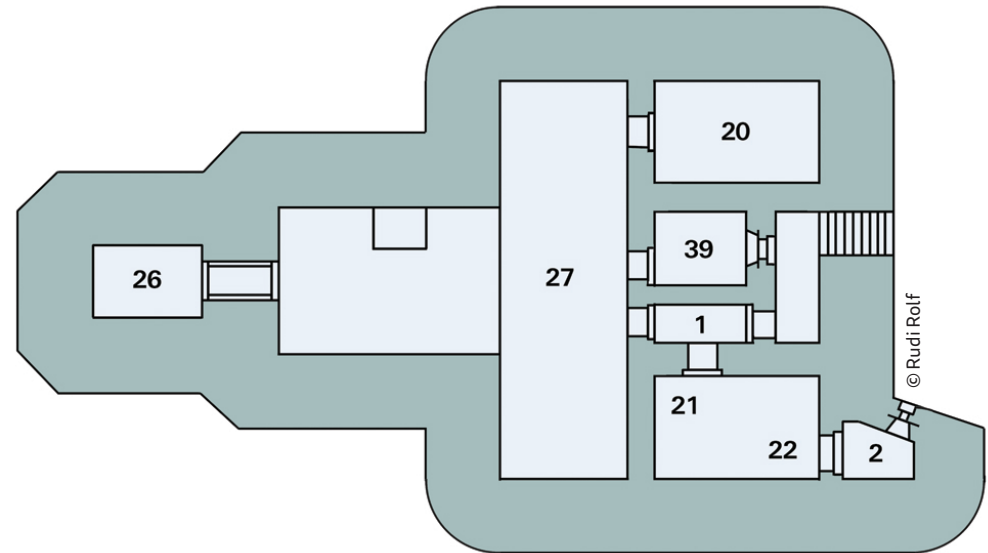
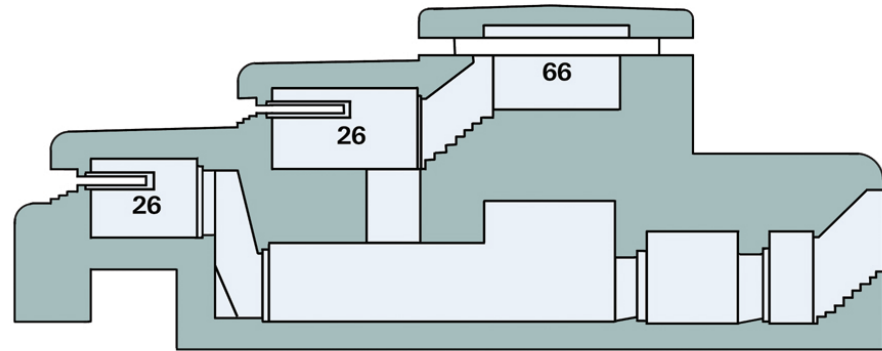
Type M 151
Manschappenbunker

© Rudi Rolf

Type M 152
Marine Artillerie Commandopost

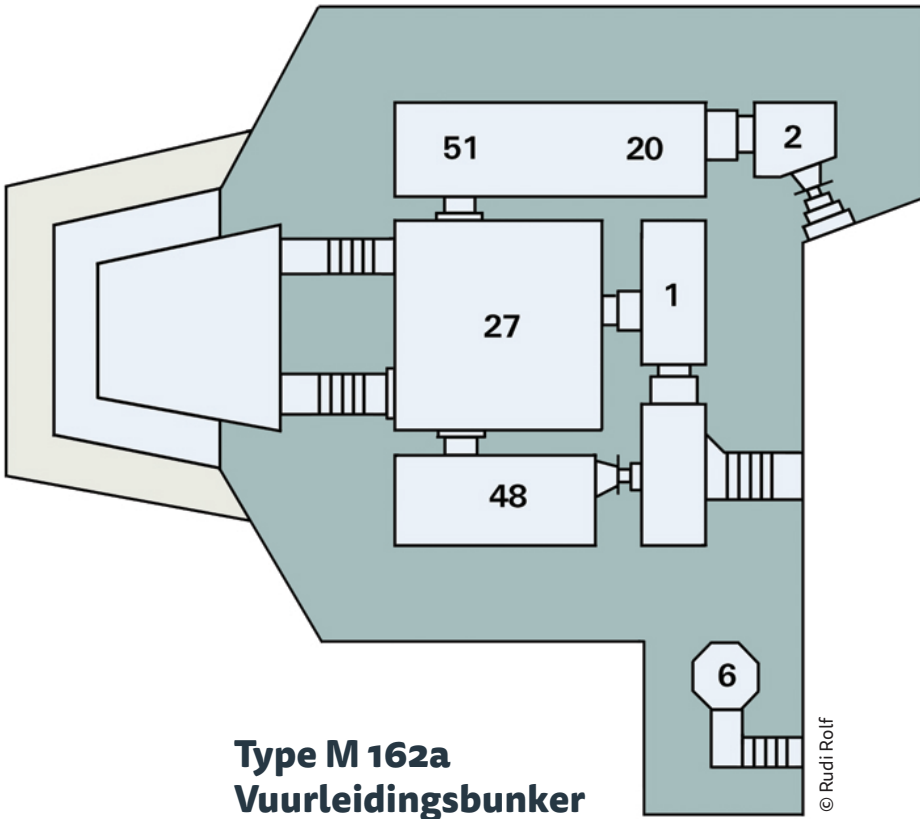
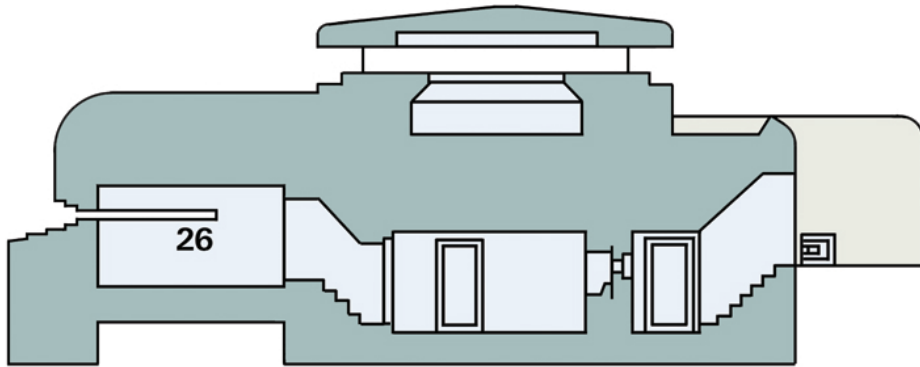
© Rudi Rolf

Type M 157
Vuurleidingsbunker

© Rudi Rolf

**Type M 162a
Vuurleidingsbunker**

© Rudi Rolf

Opdracht 2 - Hindernissen ontwerpen

Doelgroep
eerste graad

Tijd
15 minuten

Materiaal

- bijlage: foto's strandhindernissen (optioneel)
- papier & potlood

Doelstelling
De leerlingen ontwerpen zelf (strand)hindernissen en ontdekken zo hoe vindingrijk de verdedigingswerken waren. De leerlingen vormen een persoonlijke mening hierover.

Omdat volgens generaal-veldmaarschalk Erwin Rommel de Atlantikwall heel wat zwakke plekken vertoonde, werd de **verdedigingslijn verstevigd met strandhindernissen**. Dit zijn **obstakels op het strand**, in verschillende vormen, die een **landing** moesten **verhindern**. Er werd zelfs een hindernis vernoemd naar Rommel: de zogenaamde '**Rommelasperges**' (houten of betonnen palen).

Bekijk de strandhindernissen in de bijlage voor meer voorbeelden. Op heel wat Atlantikwall-sites kan je zo'n strandhindernissen nog zien (zoals bijvoorbeeld Atlantikwall Raversyde in Oostende, België).

- Bespreek met je leerlingen wat strandhindernissen zijn. Bekijk ook samen de foto's in de bijlage. Zien jullie sporen van zo'n strandhindernissen op de site die jullie bezoeken?
- Verdeel de klas in duo's.
- Elk duo **ontwerpt** een **nieuwe 'strandhindernis'**. Leg uit dat hun strandhindernis niet perse moet dienen om een overzeese invasie van de geallieerden tegen te houden, maar dat ze ruimer mogen denken en creatief mogen zijn. Bijvoorbeeld: een vangnet dat conflicten filtert en enkel diegenen met goede bedoelingen doorlaat.
- Geef deze vragen mee als leidraad:
  - ▶ Wie of wat moet jullie hindernis tegen houden?
  - ▶ Hoe zou jullie hindernis eruit kunnen zien? Welke vorm? Uit welk materiaal is de hindernis gemaakt? Maak er eventueel een tekening van.
  - ▶ Hoe zou de hindernis werken?
  - ▶ Waar op de site zou je de hindernis plaatsen?

Strandhindernissen

Strandhindernissen werden **opgesteld tussen** de **laagwaterlijn** en de **vloedlijn**.

'**Rommelasperges**' of **boomstammen** in het zand, schuin naar zee gericht met een mijn of een granaat. Ze waren bedoeld om landingsboten uit te schakelen. Andere boomstammen werden onder de hoogwaterlijn geplaatst en waren voorzien van een reeks mijnen of zaagtanden die naderende landingsvaartuigen moesten openrijten.

Cointet-elementen, ook '**Belgische poorten**' genoemd, hoewel het om een uitvinding gaat van de Franse kolonel De Cointet. Deze grote stalen constructies dateren van voor de oorlog en werden als tankhindernis gebruikt. De Duitsers plaatsten ze op het strand om de landingsboten en de naderende tanks te hinderen.

Nussknacker-Mine of **Notenkrakermijn**: doorgaans een zwaar betonnen blok met ruimte voor mijnen, bommen of explosieven die de druk van een kantelende spoorstaaf tot ontploffing bracht. Aan de Belgische kust werden ook eenvoudiger versies van de Notenkrakermijn gevonden, die uitsluitend uit ijzeren profielen bestaan.

Kenmerkend voor de Tweede Wereldoorlog zijn de **Tsjechische egels**, waarvan er op de stranden veel stonden. Meestal werden ze met betonblokken verzwaard om niet weg te spoelen.

© R. Goegebeur

Ijzeren en betonnen piramides konden gemakkelijk op een andere plaats worden vervaardigd en daarna ter plaatse samengesteld.

© R. Goegebeur

© R. Goegebeur

© R. Goegebeur

© R. Goegebeur

Opdracht 3 - Het leven zoals het is

Doelgroep
eerste graad

Tijd
20 minuten

Materiaal
bijlage: foto's van het dagelijkse leven

Doelstelling
De leerlingen beelden uit hoe het dagelijkse leven op de Atlantikwall of in een vluchtelingenkamp eruit ziet en vergelijken beide situaties met elkaar.

- Verdeel de klas in 6 of 7 groepen.
- Geef elke groep een afbeelding uit de bijlage. Zeg erbij dat de afbeeldingen zowel historische foto's van de Atlantikwall, als actuele foto's uit een vluchtelingenkamp zijn. Zorg dat de groepen elkaars foto niet zien. In de bijlage vind je meer foto's dan er groepen zijn. Maak een selectie of geef elke groep meerdere foto's.
- De leerlingen **bespreken** in hun groep wat ze op hun **foto** zien:
  - ▶ Wat gebeurt er?
  - ▶ Waar speelt de foto zich af?
  - ▶ Wie is hier gefotografeerd?
- Laat de leerlingen nu in hun groep zoeken naar een manier om de **foto tot leven te wekken**. Kunnen ze **uitbeelden** wat er te zien is? Kunnen ze de mensen op de foto laten (verder) bewegen?
- Elke groep beeldt nu hun foto voor de anderen uit.
- Kunnen de anderen op basis van dit bewegend beeld raden of het **militairen of vluchtelingen** zijn? Waaraan zie je dat?
- Bespreek **gelijkenissen** en **verschillen** tussen de twee situaties.

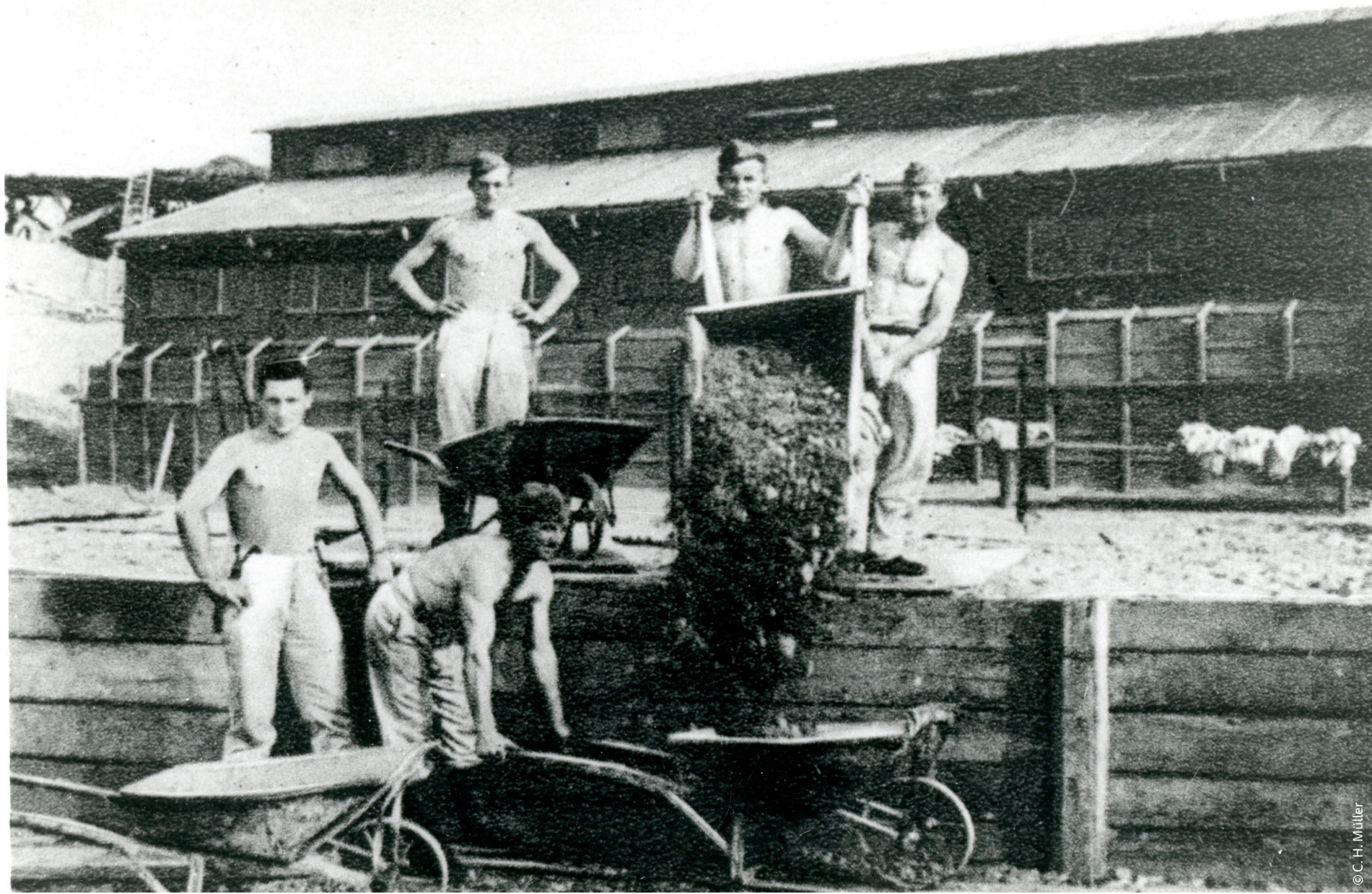

© C. H. Müller

Nicolas Pinault (VOA)

Nicolas Pinault (VOA)

Opdracht 4 - Fotoreportage 'op de vlucht'

Doelgroep

tweede en derde graad

Tijd

25 minuten

Materiaal

- bijlage: foto's van het dagelijkse leven (zie na opdracht 3)
- smartphone met camera
- papier & balpen

Doelstelling

De leerlingen zoeken hoe ze beeldend kunnen weergeven hoe het volgens hen voelt om vandaag een vluchteling te zijn.

Filmfragment

18:00 tot 21:00 (op voorhand te bekijken, of ter plaatse via tablet of smartphone)

- Bekijk samen indien mogelijk het filmfragment. Hierin vertellen de jongeren hoe het volgens hen voelt om op de vlucht te zijn. Of bekijk de foto's van het dagelijkse leven in een vluchtelingenkamp in de bijlage na opdracht 3.
- Verdeel de klas in groepen van 4.
- Leg uit dat ze een **foto** moeten maken waarop te zien is **hoe het moet zijn om op de vlucht** te zijn.
- Geef mee dat ze aan de volgende zaken denken:
  - ▶ Wie staat er op de foto?
  - ▶ Hoe voelt/voelen deze persoon/personen zich?
  - ▶ Wat is zijn/haar/hun verhaal?
  - ▶ Kan je dit zien aan hun lichaamshouding en/of hun gezichtsexpressie?
  - ▶ Is de locatie belangrijk?
- Laat hen de foto maken alsof ze journalisten zijn. Laat hen er een gepaste **krantenkop** en begeleidend **artikel** bij **bedenken**.
- Laat tot slot de groepen elkaars foto bekijken en krantenartikel lezen.

Deze lesmap kwam tot stand
i.s.m. [Mastiek](#) - [Bamm!](#)

Partners project Off the Wall:

Dit project werd gefinancierd met steun van de Europese Commissie. De verantwoordelijkheid voor deze publicatie ligt uitsluitend bij de auteur; de Commissie kan niet aansprakelijk worden gesteld voor het gebruik en de informatie.